

INFÖR 2016 ÅRS AVTALSFRÖRELSE

EN RAPPORT AV [INDUSTRINS EKONOMISKA RÅD](#), OKTOBER 2015

INDUSTRINS EKONOMISKA RÅD

Ett nytt Industriavtal gäller från den 1 juli 2011 då det ersatte det tidigare Industravtalet från 1997, som varit en hörnsten i lönebildningen i Sverige sedan dess. Det nya Industriavtalet har undertecknats av Industrirådet, som består av företrädare för svenska arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer inom industrisektorn. Industrirådets uppgift är bl.a. att följa och främja tillämpningen av Industriavtalet. Genom sitt Industriutskott utser Industrirådet de Opartiska ordförandena (OpO) som bistår parterna samt Industrins Ekonomiska Råd.

Industrins Ekonomiska Råd är en rådgivande grupp bestående av fyra ekonomer som inte är anställda i arbetstagar- eller arbetsgivarorganisation. Industrins Ekonomiska Råd ska lämna utlåtanden och rekommendationer i ekonomiska frågor på uppdrag av Industrirådet, de opartiska ordförandena eller Industrins utvecklingsråd samt Industrins förhandlingsråd. Uppdrag från de två sistnämnda institutionerna ska fastställas av Industriutskottet. Industrins Ekonomiska Råd arbetar självständigt för sina utlåtanden och rekommendationer, men ska under arbetet samråda med och inhämta synpunkter från parterna, främst från organisationernas chefsekonomer eller motsvarande befattningshavare.

Rapporter från Industrins Ekonomiska Råd finns tillgängliga på Industriavtalets hemsida www.industriradet.se

Industrins Ekonomiska Råd består för närvarande av

Cecilia Hermansson, forskare, KTH, och seniorekonom, Swedbank, 070-266 1588

Juhana Vartiainen, nationalekonom och finsk parlamentsledamot, +358 50 5122394

Mauro Gozzo, chefekonom, Business Sweden, 070-883 85 28

Ola Bergström, professor i företagsekonomi, Göteborgs universitet, 031-786 1544

www.industriradet.se

INNEHÅLL

Förord	3
1. Sammanfattande slutsatser	5
2. Svenska löner, arbetskraftskostnader och produktivitet i ett internationellt perspektiv	10
2.1 Nominella och reala löneökningar	10
2.2 Arbetskraftskostnader	13
2.3 Produktion och arbetsproduktivitet	19
3. Internationella konjunkturutsikter samt läge och utsikter för svensk export	25
3.1 Det internationella konjunkturläget	25
3.2 Svensk export – läge och utsikter	29
4. Svensk konjunktur och ekonomisk politik	37
4.1 Var i konjunkturläget befinner vi oss?	37
4.2 Inflationen och penningpolitiken	39
4.3 Finanspolitiken	46
5. Industrins arbetsmarknad	48
5.1 Minskad sysselsättning inom industrin	48
5.2 Arbetslöshet, omställning och bemanning	51
5.2.1 Arbetslösheten inom industrin	54
5.2.2 Användning av bemanningsföretag	56
5.3 Matchningsproblem och kompetensbrist	57
6. Konsekvenser för svensk lönebildning	61
6.1 Industrins lönenormerande roll	61
6.2 Konjunkturläget och lönerörelsen	62

FÖRORD

En ny avtalsrörelse inleds i höst och industriparternas förhandlingar ska vara avslutade före den 31 mars 2016. I enlighet med Industriavtalet har Industrins Ekonomiska Råd fått i uppdrag att lägga fram en rapport som underlättar förhandlingarna genom att bidra med kunskap om de ekonomiska förutsättningarna inför kommande avtalsrörelse.

Tyngdpunkten i rapporten ligger på en beskrivning av dessa förutsättningar med avseende på svensk industri och dess anställda. Det aktuella internationella och svenska konjunkturläget samt de överblickbara konjunkturutsikterna för de närmaste åren beskrivs och analyseras i rapporten.

Rapporten innehåller en historisk tillbakablick av kostnadsläge och produktivitetsutveckling i ett svenskt och internationellt perspektiv. Utvecklingen som förväntas i våra konkurrentländers industri analyseras. Den globala konjunkturen – med en splittrad utveckling i västländer och tillväxtländer – diskuteras utifrån konsekvenserna för den svenska exporten och industrin.

Den svenska konjunkturen undersöks vad gäller tillväxt och arbetsmarknad, och ett särskilt fokus läggs på utsikterna för inflationen och penningpolitiken. Arbetsmarknaden diskuteras bland annat utifrån samspelet mellan industrin och den industrinära tjänstesektorn.

Rapporten avslutas med konsekvenser för svensk lönebildning, och hur den internationellt konkurrensutsatta industrin är normerande för lönebildningen. Vilka konsekvenserna är av två löneökningalternativ ("hög" och "låg") för industrin, den ekonomiska politiken, den svenska ekonomin och lönenormeringen diskuteras särskilt.

Stockholm den 5 oktober 2015

Industrins Ekonomiska Råd

Cecilia Hermansson

Mauro Gozzo

Juhana Vartiainen

Ola Bergström

1. SAMMANFATTNING

Trots att sju år har passerat sedan finanskrisen återstår betydande osäkerhet kring styrkan i den globala konjunkturen, den ekonomiska politiken och inte minst inflations- och ränteutvecklingen. De ekonomiska förutsättningarna förbättras långsamt, men risken för nya bakslag finns alltjämt.

Kinas utveckling har särskilt börjat oroa finansmarknader och investerare, medan västvärlden gradvis hämtat sig, vilket även inkluderar den sårbara Europakonjunkturen. Huruvida förutsättningarna är på väg att normaliseras är oklart, och fortfarande finns oro för att vi står inför decennier av ovanligt svag tillväxt, låg inflation och låga räntor. Denna företeelse som ofta benämns sekulär stagnation är inte huvudscenariot i denna rapport, men tål att tas med i analysen eftersom konsekvenserna för bland annat den ekonomiska politiken, entreprenörskapet, lönebildningen och välfärden kan vara omfattande om den trots allt skulle bli verklighet.

Svensk ekonomi är en liten, öppen ekonomi som påverkas starkt av den globala utvecklingen. Svensk industrisektor och industrinära tjänstesektor är starkt kopplade till globala värdekedjor, finans- och råvarumarknader och flödena av kapital, investeringar, arbetskraft och idéer. Trots att sju år har passerat sedan den kraftiga nedgången i industriproduktion, finns fortfarande en osäkerhet kring fördelningen mellan cyklisk och strukturell utveckling bland annat vad gäller arbetsmarknad, produktion och produktivitet. Insikten om att denna osäkerhet finns, liksom osäkerheten kring utsikterna för konjunkturen, behöver tas med som en konsekvens för lönebildningen. Riskbilden är således alltjämt komplicerad. I det följande sammanfattas de analyser och bedömningar som vi gjort i de olika kapitlen.

SVENSKA LÖNER, ARBETSKRAFTSKOSTNADER OCH PRODUKTIVITET I ETT INTERNATIONELLT PERSPEKTIV

- De industrianställdas löner har sedan Industriavtalet slöts 1997 haft en nominell lönetillväxt på 3,3 procent per år, och det är samma tillväxt som för näringslivet i sin helhet och hela arbetsmarknaden. Denna utveckling visar tydligt på industrisektorns lönenormerande roll.
- De nominella löneökningarna uppvisar en fallande trend, men i viss mån kompenseras denna av lägre inflation. Sedan 1997 har reala löner vuxit med drygt 2 procent per år. Den senaste femårsperioden understiger den årliga reallönetillväxten 2 procent och uppgår till 1,8 procent.

- De svenska arbetskraftskostnaderna per timme i industrin ökade något långsammare än i Europa och ökningen var i paritet med omvärlden under 2000-talets första decennium. Den främsta orsaken var den svenska kronans försvagning under denna period. Sedan 2010 har arbetskraftskostnaderna ökat något snabbare i Sverige, främst till följd av att kronans appreciering. Lönekostnadsökningarna i omvärlden har de senaste åren varit på väg ned, vilket hittills har kompenserats av en svagare kronkurs.
- De senaste åren har Sverige haft något högre tillväxt i kostnaderna per producerad enhet än konkurrentländerna på grund av högre ökningar i arbetskraftskostnader och en svagare produktivitet utveckling. Utvecklingen av de relativa enhetsarbetskostnaderna har på senare tid påverkats nedåt av en försvagning av kronan, men denna situation behöver inte vara bestående vilket kräver ett ökat fokus på att stärka produktivitet utvecklingen och/eller hålla tillbaka arbetskraftskostnaderna för att värna lönsamheten och konkurrenskraften.

INTERNATIONELL KONJUNKTUR OCH SVENSK EXPORT

- Den globala ekonomin är fortfarande inne i en långsam återhämtning efter finanskrisen. Medan västvärlden visar tecken på tilltagande styrka, kan den nedgång som nu sker i tillväxtländerna bli ett hot mot uppsvinget. Särskilt avmattningen i Kina reser frågor om den globala konjunkturen. Det är även troligt med deflationistiska impulser från tillväxtländerna, dels i form av svagare valutor i tillväxtländerna, dels i form av lägre råvarupriser när efterfrågan dämpas.
- Vår bedömning om den internationella konjunkturen är i linje med eller något svagare än gängse bedömningar kring 3 procents global tillväxt 2016. Den väg av nedrevideringar som nu kommer riskerar att fortsätta. Vi bedömer även att riskerna på nedåtsidan har ökat, vilket innebär att det är mer sannolikt att den globala konjunkturen blir svagare än tvärtom. De ekonomisk-politiska verktygen innefattar en kraftigt expansiv penningpolitik, om än i nedtrappande omfattning, samt en fortsatt stram, om än inte lika stram finanspolitik som under de senaste åren. Skulle en ny global recession infinna sig saknas goda möjligheter att stabilisera konjunkturen med hjälp av ekonomisk politik.
- Exporten står för den större delen av svensk industriproduktion och svensk export har gått igenom en extremt svag period sedan finanskrisen.
- Internationaliseringen av svenska företag har fortskridit. Detta har genererat ökade tjänsteexportintäkter och ökad kapitalavkastning, men det har inte kompenserat för den svaga utvecklingen av varuexporten. Första halvåret i år ökade tjänsteexporten med 11,5 procent, medan varuexporten ökade med 0,6 procent, och sammantaget blev ökningen 3,6 procent i fasta priser.
- Det är troligt med en fortsatt svag till måttlig svensk exportutveckling. Prognoserna varierar mellan 3 och 5 procent för 2016, men dessa baseras på att återhämtningen i världsekonomin fortsätter och att dämpningen i Kina blir tillfällig. Även om detta är vårt huvudscenario, har riskerna på nedåtsidan ökat vilket talar för en fortsatt svag till måttlig varuexport, och därmed en likaledes svag till måttlig industriproduktion.

SVENSK EKONOMI OCH EKONOMISK POLITIK

- Svensk konjunktur är inne i en period av återhämtning, men utvecklingen är splittrad där branscher med inhemska slutkunder utvecklas starkare än branscher med slutkunder i omvärlden. Prognosmakare förutser en BNP-tillväxt mellan 2 ½ och 3 procent 2015-2016, och att det s.k. BNP-gapet sluts slutet av 2016 eller början av 2017.
- Nedrevideringar av internationell konjunktur och risker på nedåtsidan för en svagare utländsk efterfrågan innebär att Sveriges BNP-tillväxt kan bli lägre än nuvarande prognoser visar och att det därmed tar längre tid att sluta BNP-gapet.
- Även om BNP-tillväxten accelererat på senare tid har inflationen fortsatt att ligga betydligt under Riksbankens inflationsmål på 2 procent. Bland orsakerna märks ett lågt resursutnyttjande i omvärlden och i Sverige, en tidvis stark krona som dämpat importpriserna, samt fallande råvarupriser inklusive energi.
- Prognosmakare förutser en stigande inflation, men bedömningarna skiljer sig åt markant bland dessa och även i jämförelse med allmänheten som dragit ned inflationsförväntningarna även på femårig sikt. Den mest optimistiska bedömningen gör Riksbanken. Om prognoserna infrias skulle ökningstakten i KPI understiga inflationsmålet 2016, nå målet 2017 och överstiga målet 2018.
- En viktig anledning till att inflationen understigit målet en längre tid är även Riksbankens penningpolitik, som först under fjolåret lade om kursen till att värna om inflationsmålet både i praktik och i retorik. Den mer expansiva penningpolitiken har främst bidragit till en svagare krona, och den underliggande inflationen har börjat stiga. Av stor betydelse är omvärldens penningpolitik och den internationella valuta-utvecklingen. Vi utesluter därför inte att Riksbanken gör penningpolitiken ytterligare mer expansiv, t.ex. genom räntesänkningar, ytterligare köp av statsobligationer och/eller valutainterventioner.
- Vår bedömning om inflationsutsikterna är att det finns orsaker som talar för att prognoserna inte infrias: En svagare internationell konjunktur som dämpar råvarupriser samt svenskt resursutnyttjande, och förlänger den mer expansiva penningpolitiken i omvärlden med konsekvenser att kronan blir starkare än väntat. Detta kan även medföra att Riksbanken skjuter reporäntehöjningar framåt i tiden. Vi diskuterar även i rapporten s.k. sekulär stagnation och möjligheten att normalläget inte låter sig fångas, vilket skulle kunna innebära en längre period av låg omvärldstillväxt, låg inflation och låga räntor.
- Finanspolitiskt utrymme för att underlätta för penningpolitiken finns inte, oavsett om regeringen väljer att övergå till balansmål istället för överskottsmål. Den s.k. krona-för-krona principen kommer dessutom att försvaga statsfinanserna givet att inte kostnader för exempelvis sjukskrivningar och migration inkluderas i denna princip. Under kommande år förutses skattehöjningar som riskerar påverka produktionens förutsättningar negativt. Sverige, liksom övriga länder där budgetutrymmet är ännu mindre, bör fortsätta med strukturpolitik, d.v.s. reformer som stärker ekonomins funktionssätt. Särskilt behövs åtgärder som ökar investeringsviljan i både privat och offentlig sektor, något som är särskilt viktigt för svensk varu- och tjänsteindustri.

ARBETSMARKNADEN

- Sedan 2007 har antalet industrianställda minskat med 12 procent, eller med fler än 100 000 personer. Idag arbetar omkring 550 000 personer inom industrin. Minskningen har varit särskilt märkbar inom metall-, maskin- och fordonsindustrin. I övriga delindustrier har minskningen mer tagit karaktären av en långsamt nedåtgående trend. Endast gruv- och mineralutvinningsindustrin uppvisar tillväxt, och där har antalet anställda ökat med 15 procent sedan 2007.
- Konjunkturläget, med en relativt svag om än ökande utländsk efterfrågan och med en dämpad efterfrågan på insats- och investeringsvaror som håller tillbaka svensk varuexport, talar inte för en stark upphämtning av arbetsmarknadsläget inom industrin. En del av den svagare produktivitetsutvecklingen på senare år kan förklaras av den cykliska utvecklingen, men skulle det finnas betydande strukturella orsaker kan större strukturrationaliseringar och effektiviseringar uppkomma.
- En del av det minskade antalet industrianställda kan förklaras med de omfattande varsel som drabbade industrin under finanskrisen. Det bör dock poängteras att många av dem som varslats om uppsägning och sagts upp har funnit ny sysselsättning och arbetslösheten inom t.ex. IF-metalls a-kassa har minskat betydligt sedan 2009.
- Externalisering av arbetstillfällen, i form av outsourcing till tjänsteföretag eller utflyttning av produktion utomlands, förklarar också minskningen av antalet industrianställda. Utflyttningen av arbetstillfällen utomlands är däremot en relativt marginell företeelse i förhållande till den totala minskningen. Däremot orsakar den att framtida expansion snarare kan ske utomlands än i Sverige, vilket reser viktiga frågor med avseende på den svenska industrins konkurrenskraft. Det är viktigt att skapa förutsättningar för att göra det mer attraktivt att investera i ny produktion i Sverige.
- Antalet arbetslösa i ekonomin som helhet ökade under krisåren, men har sedan 2012 varit relativt stabilt, med en viss minskning under 2015. De arbetslösa består till stor del av långtidsarbetslösa, vars utsikter att finna sysselsättning försvårats genom tillflödet av uppsagda med arbetslivserfarenhet som konkurrerar om jobben. Av samma anledning har unga och utlandsfödda haft svårare att etablera sig på arbetsmarknaden. Denna utveckling bidrar också till en försämring av arbetsmarknadens funktionssätt i allmänhet, där arbetsgivarnas efterfrågan av arbetskraft inte motsvaras av det utbud som finns tillgängligt.
- Stora industriföretag förefaller inte ha några större problem att finna den arbetskraft som efterfrågas, medan små- och medelstora företag oftare rapporterar kompetensbrist. Omkring 20 procent av företagen uttrycker att de har en brist på arbetskraft. Samtidigt är vakansgraden låg och stabil. Den industrinära tjänstesektorn uppvisar däremot en ökande rekryterings- och vakansgrad, vilket skulle kunna tyda på att tjänstesektorn härbärgerar en del av industriföretagens efterfrågan på kompetens.

- Antalet personaluthyrningsföretag har ökat sedan 2010. Det är framförallt antalet mindre företag som ökar i antal. Hur många personer som faktiskt arbetar inom bemanningsbranschen är däremot osäkert. Det talas ofta om en ständig tillväxt av bemanningsanställda, men i förhållande till antalet visstidsanställda (cirka 15 procent av arbetskraften) är personaluthyrning fortfarande ett relativt marginellt fenomen på den svenska arbetsmarknaden. Trots det fyller bemanningsbranschen, liksom andra industrinära tjänsteföretag, en funktion att hantera industrins efterfrågan på arbetskraft.

KONSEKVENSER FÖR LÖNEBILDNINGEN

- Sverige befinner sig inför en speciell återhämtningsfas där inflationsförväntningarna är låga, styrrentan är negativ och Riksbanken har svårt att ta inflationen tillbaka till 2-procentsmålet. Därför har Riksbanken t.o.m. pläderat för högre löneökningar som skulle bidra till att ekonomin i en snabbare takt når inflationsmålet. Jämfört med en mer normal konjunkturell återhämtning, finns det alltså ett extra utrymme för lönehöjningar innan Riksbanken börjar dämpa löneökningstakten med höjningar av reporäntan.
- Ett sådant scenario med en tämligen hög löneökning skulle kunna bidra till en allmänt gynnsam ekonomisk utveckling i Sverige, i och med att den skulle öka inflationstakten, och, med bibehållen och låg räntenivå, därmed sänka realräntan. Denna gynnsamma effekt på produktion och sysselsättning skulle förstärkas av att högre löneökningar enligt konventionell ekonomisk teori också skulle leda till att kronan försvagas.
- För industrins del ter sig ett sådant förhandlingsätt ändå som riskfyllt, dels eftersom de relevanta mekanismerna ändå är ganska osäkra, dels eftersom de gynnsamma samhällsekonomiska effekterna är mindre relevanta just för industrin. Den önskade växelkurseffekten är osäker, empiriskt stöd för den ekonomiska teorin saknas och växelkursens kortfristiga variationer är näst intill omöjliga att förutse. Dessutom är de gynnsamma effekterna av en hög löneökning – i form av högre inhemsk efterfrågan – mindre relevanta just för exportindustrin.
- En låg löneökning skulle i och för sig kunna förstärka kronan ytterligare, vilket skulle försvaga industrins lönsamhet. Det är dock tämligen sannolikt att Riksbanken i detta fall skulle initiera valutainterventioner för att motverka förstärkningen. I detta fall skulle industrins lönsamhet och sysselsättning gynnas av låga löneökningar utan väsentligt starkare krona. Detta förutsätter att Riksbanken framgångsrikt kan intervensera på valutamarknaden för att försvaga kronan.
- Hur industrins lönesättare än bedömer sina lönebeslut, är det viktigt att värna om lönenormeringen. Om den skulle spricka, kan det vara svårt att återställa den och det skulle under de kommande avtalsrörelserna vara betydligt svårare att upprätthålla en samordning som gagnar sysselsättningen.

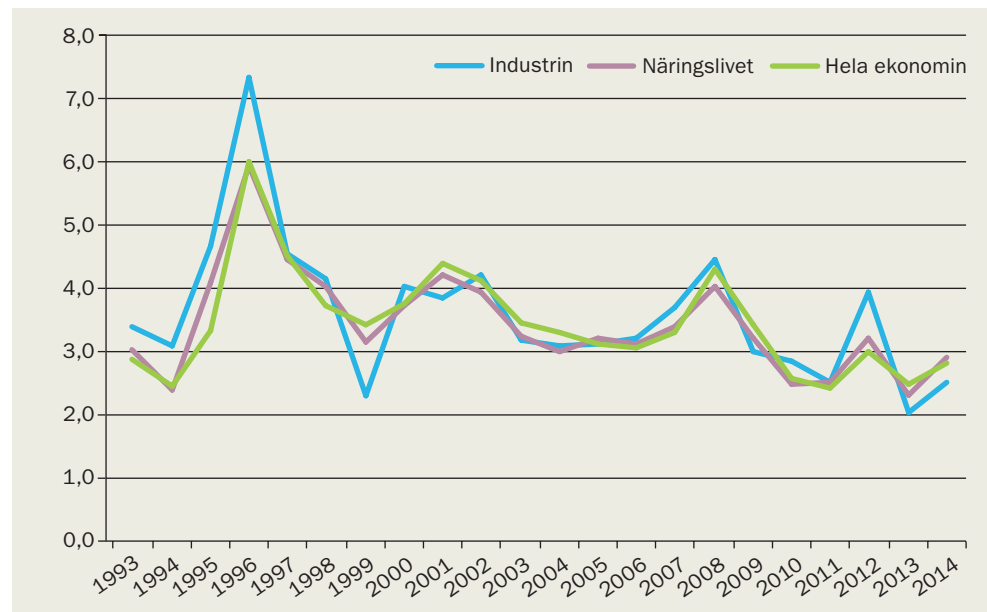
2. SVENSKA LÖNER, ARBETSKRAFTSKOSTNADER OCH PRODUKTIVITET I ETT INTERNATIONELLT PERSPEKTIV

2.1 NOMINELLA OCH REALA LÖNEÖKNINGAR

Sedan Industriavtalet tecknades 1997 har löneökningstakten för hela arbetsmarknaden i princip varit densamma som för industrin. Diagrammet nedan visar tydligt industri-sektorns lönenormerande roll. Mellan 1998 och 2009 låg löneökningarna ungefär på 3-4 procent per år, men därefter har löneökningstakten sjunkit till en nivå strax under 3 procent (eller 2,7 procent 2010-2014). Därmed kan konstateras att såväl industrin som hela ekonomin uppvisar en fallande trend av nominella löneökningar under senare år jämfört med de tidiga perioderna av Industriavtalet, och i synnerhet om de senaste åren jämförs med perioden före Industriavtalet.

Diagram 2.1

Löneökningstakten i industrin, näringslivet och hela ekonomin, procent per år

Källa: Medlingsinstitutet samt egna beräkningar.

De industrianställdas löner har under hela perioden sedan Industriavtalet slöts 1997 haft en nominell lönetillväxt på 3,3 procent per år. Det är samma tillväxt som kan noteras för näringslivet i sin helhet, samt för hela arbetsmarknaden.

Tabell 2.1

Nominella löneökningar per sektor enligt konjunkturlönestatistiken, procent per år

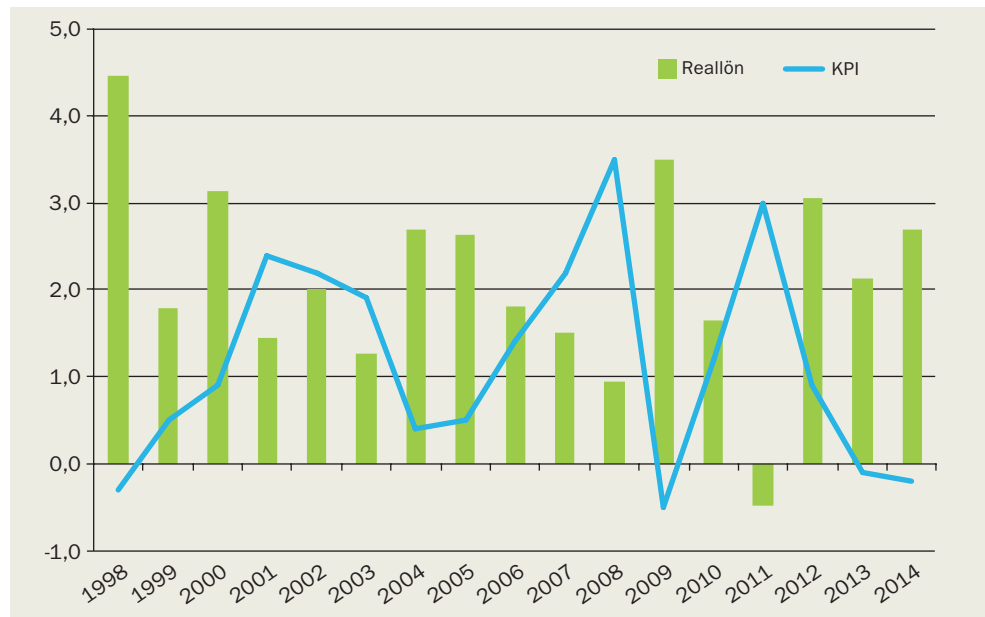
	1998-2003	2004-2009	2010-2014	2013	2014	2015*	1998-2014
Industrin	3,6	3,4	2,8	2,0	2,5	2,2	3,3
Byggsektor	4,0	3,3	2,7	3,0	3,1	1,5	3,4
Övr. näringsliv	3,7	3,3	2,6	2,3	2,9	2,0	3,2
Näringslivet	3,7	3,3	2,7	2,3	2,9	2,0	3,3
Kommuner	3,9	3,5	2,6	2,8	2,8	2,8	3,4
Landsting	4,2	3,8	2,8	2,9	2,8	2,4	3,7
Staten	4,1	3,5	2,4	2,6	2,3	2,4	3,4
Totalt	3,8	3,4	2,7	2,5	2,8	2,2	3,3

Källa: Medlingsinstitutet samt egna beräkningar.

Not: *Konjunkturlönestatistik för 2015 avser halvåret och är preliminär.

Den fallande trenden i nominella löneökningar som noterats de senaste åren kan till stor del relateras till finanskrisen och den globala recessionen. Återhämtningen har tagit tid, och särskilt konjunkturen för insats- och investeringsvaror har varit dämpad. Avtalsperioden kortades också efter finanskrisen från 36 till 18-22 månader 2010, och till 14 månader 2011-12. Därefter tecknades återigen ett treårigt avtal från april 2013 till mars 2016, vilket därmed är en återgång till den grundregel som använts sedan 1995 års avtalsrörelse.

Utöver konjunkturrisiker har inflationens låga utfall skapat osäkerhet kring avtalsrörelsen på senare tid. Särskilt sedan 2012 har de reala löneökningarna varit positiva, och legat över den genomsnittliga reallöneutvecklingen på drygt 2 procent sedan Industriavtalet slöts 1997. Inflationen mätt som KPI har uppgått till 1 procent 2010-2014, vilket kan jämföras med perioden före Industriavtalet då inflationen låg nära eller översteg 2 procent. Under 2013 och 2014 har KPI uppvisat negativa förändringstal.

Diagram 2.2**Inflation och reallöneökning för de industrianställda, procent per år**

Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

Det går även att förhålla sig till KPIF, vilket är KPI med fast ränta, eller med KPIF exklusive energi som också ibland används för att mäta det underliggande inflationstrycket. KPIF har legat något högre på senare tid, och fluktuerar mindre över tiden än KPI. Det är dock rimligt att reallönerna relateras till KPI eftersom parterna möter en inflation som också inkluderar ränteutveckling och energipriser. Den något fallande trenden av nominella löneökningar har i viss mån kompenseras av lägre inflation. Vi noterar att reallöneutvecklingen i genomsnitt uppgår till 2,1-2,2 procent de senaste 20 åren, en mindre nedgång jämfört med 1993-2003 då reallönerna uppgick till 2,4-2,5 procent. Den senaste femårsperioden understiger reallönetillväxten 2 procent något (1,8 procent). På lång sikt är det produktiviteten som styr löneökningstakten, och den senaste tidens produktivetsutveckling har varit särskilt svag.

Tabell 2.2**Inflation, nominella och reala löner, årlig procentuell förändring**

	1993-1997	1998-2003	2004-2009	2010-2014	1993-2014	1998-2014
Inflation	2,1	1,3	1,3	1,0	1,4	1,2
Nominell löneökning	4,6	3,6	3,4	2,8	3,6	3,3
Real löneökning	2,5	2,4	2,2	1,8	2,2	2,1

Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

2.2 ARBETSKRAFTSKOSTNADER

Medlingsinstitutet påpekade i sin årliga rapport i februari 2015 (Avtalsrörelsen och Lönebildningen 2014) att ”de svenska löneavtalen följt utvecklingen för avtalen i Europa, men med viss eftersläpning och på högre nivåer”. Man påpekade också att de faktiska löneökningarna ökat mer än de avtalade i Sverige, medan de i euroområdet ökat i ungefär samma takt. Vi ska här göra en kort genomgång av utvecklingen i Sverige jämfört med omvärlden, baserat på dels Eurostats statistik, dels den internationella statistik som Conference Board producerar (och som tidigare US Department of Labor ansvarade för).

Sveriges konkurrentländer återfinns i stor utsträckning i Västeuropa, dit ju också en stor del av de svenska företagens försäljning riktar sig. Europa tar emot en större del av försäljningen än sin vikt i världsekonomin, ett mönster som återspeglas i andra europeiska länder. På ett liknande sätt har USA en stor del av sin exportförsäljning på den amerikanska kontinenten och asiatiska företag till andra länder i Asien. Det här brukar betecknas som gravitationsmodellen. Man handlar relativt mycket med sin närmaste omvärld, på grund av kulturella orsaker, historisk tradition, transportkostnader, geografiskt avstånd mm. Vi kommer att ta upp analysen om exportförutsättningarna i kapitel 3. Låt oss här slå fast att för att jämföra omvärlden med Sverige kan man naturligtvis jämföra med land för land, men det är också en fördel att försöka hitta en bra metod att vikta ihop omvärlden med. Enbart exportvikter kan bli missvisande eftersom det är väl så viktigt var konkurrerande företag har sina säten och större delen av sin aktivitet. Vi har valt att använda Konjunkturinstitutets KIX-index som den bästa metoden för att sammanväga länder. Konstruktionen av KIX-index beskrivs närmare i Konjunkturinstitutets rapport Konjunkturläget, juni 2004.

En faktor som i hög grad kan påverka en jämförelse av arbetskraftskostnader i olika länder är växelkursen. Växelkursen har visat sig tämligen fristående från kortsiktiga fluktuationer i arbetskraftskostnader mellan länder, tvärt emot vad man tidigare har brukat anta. Vi gjorde en ordentlig genomgång av de faktorer som påverkar växelkursen i IER:s rapport i juni 2014 (Industrins konkurrenskraft, växelkurs och penningpolitik, kapitel 4). Där konstaterades att fundamentala faktorer, dit relativkostnader hör, statistiskt visat sig signifikanta först med flera års eftersläpning. Fluktuationer i växelkursen gör att relativkostnaderna därmed kan förändras och den förändringen kan lätt bestå en längre tid. I samma kapitel i rapporten påpekades att den svenska kronans fluktuationer ökat efter finanskrisen (se diagram 4.1 i samma rapport).

En jämförelse baserad på Eurostat

Eurostat sammanställer arbetskraftskostnader från alla EU-länder (Labour Cost Index). Sammanställningen för industrin exklusive byggsektorn (Industry excl. Construction) som i stort sett kan likställas med tillverkningsindustrin (det är energisektorn som också har inkluderats) ger följande värden i gemensam valuta för timlönekostnaderna:

Tabell 2.3

Arbetskraftskostnaden per timme i tillverkningsindustrin i gemensam valuta (euro)

	2000	2004	2008	2014	Årlig %- ökning 2008/2000	Årlig %- ökning 2014/2008
Belgien	30,7	33,2	37,4	44,1	2,5	2,8
Tjeckien	3,4	5,6	9,0	9,6	12,9	1,1
Danmark	27,8	30,3	34,8	42,1	2,8	3,2
Tyskland	27,7	31,2	32,5	37,1	2,0	2,2
Irland	19,5	24,5	29,0	32,1	5,1	1,7
Spanien	14,6	17,9	20,8	23,5	4,5	2,1
Frankrike	25,4	29,7	33,1	37,0	3,4	1,9
Italien	18,1	22,6	24,1	28,0	3,6	2,5
Ungern	3,6	5,8	7,7	7,7	10,0	0,0
Nederländerna	24,3	28,7	30,8	32,6	3,0	0,9
Österrike	24,2	28,2	29,6	34,9	2,5	2,8
Polen	4,0	4,5	7,5	8,4	8,2	1,9
Portugal	8,6	8,8	10,2	10,7	2,2	0,8
Slovakien	4,2		7,5	10,1	7,5	5,1
Finland	22,0	27,0	30,0	35,9	4,0	3,0
Storbritannien	18,9	22,5	21,9	22,6	1,9	0,5
Norge	32,8	40,1	42,1	63,8	3,2	7,2
Sverige	28,1	32,2	34,7	41,8	2,7	3,2
EU+No vägt med KIX					3,4	2,6
Västeuropa vägt med KIX					2,8	2,7

Källa: Eurostat och Konjunkturinstitutet.

Not: Den årliga tillväxttakten är angedd enligt CAGR_Compound annual growth rate.

Tabell 2.3 visar att Sverige, i förhållande till Europa, mätt med KIX-index, hade en utveckling av arbetskraftskostnader per timme¹ som var långsammare än EU men i linje med Västeuropa under perioden 2000-2008. Detta ändrades under 2008-2014 då dessa i gemensam valuta ökade snabbare i Sverige. Gentemot Tyskland, som är det främsta konkurrentlandet, var klyftan något större. Nu speglar siffrorna delvis att Central- och Östeuropas kostnadsutveckling var relativt snabb (från en låg nivå) under den tidigare perioden och växelkursens betydelse för det totala utfallet. I den här jämförelsen med enbart europeiska länder kan man med fördel titta på relationen till euron. Av övriga valutor är det främst pundet och norska kronan som har betydelse. Den snabbt avtagande ökningen av arbetskraftskostnaden i en del östeuropeiska länder under den senare perioden beror främst på vikande växelkurser gentemot euron. Kronan var stark år 2000 som utgjorde toppen av IT-boomen. År 2008 hade samtidigt kronan redan börjat försvagas även om den stora försvagningen inträffade 2009. Kronan förstärktes åter 2012-2013 för att sedan försvagas under 2014. Se tabell 2.4.

1) Arbetskraftskostnader som diskuteras i denna rapport definieras som kostnader per arbetad timme.

Tabell 2.4
Svenska kronans genomsnittskurs mot euro

2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
8,45	9,12	9,28	9,25	9,25	9,62	10,62	9,55	9,03	8,71	8,65	9,10

Källa: IMF:International Financial Statistics.

Mellan 2008 och 2014 ökade timlönekostnaderna i den svenska tillverkningsindustrin enligt Eurostat med totalt 3,2 procent per år. I Europa sammanvägt med KIX-index ökade timlönekostnaderna i genomsnitt med 2,6 procent per år. Om vi håller oss till enbart en jämförelse med Västeuropa så ökade lönekostnaderna där i snitt med 2,7 procent per år. Samtidigt förstärktes kronan med 5,7 procent gentemot euron under samma period. Man kan därmed dra slutsatsen att det inte primärt var stigande lönekostnader som låg bakom relativkostnadernas utveckling utan växelkursen. Den slutsatsen ändras inte heller om vi tar med pundet och den norska kronan i beräkningarna. Mellan 2008 och 2014 förstärktes nämligen kronan med mellan 7 och 8 procent mot båda dessa valutor, varför valutaeffekten blir ännu starkare om man nyanserar beräkningen och tar hänsyn till dessa två stora handelspartners.

2000-talets första decennium (fram till 2009) kan beskrivas som en successiv försvagning av den svenska kronan, något som påverkade de relativa arbetskraftskostnaderna per timme så tillvida att de ökade i något lägre takt än de europeiska. Innevarande decennium har i stället kännetecknats (fram tills nyligen) av en successivt starkare krona gentemot euron, något som bröts när Riksbanken lade om penningpolitiken sommaren 2014. Decenniet har också kännetecknats av en svag exportutveckling och kraftigt för-lorade exportmarknadsandelar som siffror från Medlingsinstitutet och Business Sweden har påvisat (vi återkommer till detta i kapitel 3.2).

Som tabell 2.3 visar ligger de svenska arbetskraftskostnaderna per timme tämligen högt enligt Eurostats statistik. Endast Danmark, Norge och Belgien låg högre 2014. Både Danmark och Belgien är länder som i ekonomisk debatt brukar betecknas som länder som har problem med ett relativt högt kostnadsläge. Viktiga konkurrentländer som Tyskland, Frankrike och Nederländerna ligger lägre än Sverige. Det är naturligtvis ett läge som skapar utmaningar för delar av industrin. En annan faktor som är viktig när det gäller lönekostnadsutvecklingen är den inbromsning som skett under senare år. Om vi exkluderar Storbritannien och Norge, som inte har euro och kan störa beräkningarna, så kan vi konstatera att om vi viktat de återstående länderna med KIX-index så ökade arbetskraftskostnaden i Europa med 2,9 procent 2012 för att dämpas till 2,2 procent 2013 och 1,9 procent 2014. Tyskland har låtit sina löner öka något mer än tidigare men även där ökade arbetskraftskostnaden långsammare 2014 än 2013.

En jämförelse baserad på Conference Board

Parterna i industriavtalet har större förtroende för de beräkningar som Conference Board gör än för Eurostat. Orsaken är att Conference Board har en lång tradition av att

ta fram statistiken och dessutom täcker de viktigaste länderna i hela världen, inte bara Europa. Eurostat, å andra sidan, kräver in beräkningar från medlemsstaterna, men har inte på ett metodiskt sätt sett till att dessa gjorts på identiskt sätt. Den största svårigheten med lönekostnadsberäkningar är hur man ska hantera skillnader i pensionsavtalens konstruktioner i olika länder.

Däremot har Conference Board en eftersläpning i sin statistik och de senaste uppgifterna vi för närvarande har tillgängliga är för 2013. Förutom USA och Japan återfinns i tabell 2.5 också siffror för Canada, Australien, Brasilien, Mexico, Sydkorea och Taiwan, alla är viktiga marknader och i växande utsträckning också konkurrentländer.

Vi har valt att dela upp perioden 1998-2013 i två delar: 1998-2007 och 2007-13, för att variera basåren något från beräkningen baserad på Eurostat. 2007 är ett bra avstamp som toppåret innan konjunkturen vände ned. 1998 var också konjunkturmässigt ett tämligen starkt år. 2013 kan man säga att världsekonomin är på det fjärde året sedan krisen, men med en återhämtning som varit relativt långsam.

Tabell 2.5
Arbetskraftskostnaden per timme i tillverkningsindustrin i gemensam valuta (USD)

Land	1998	2007	2010	2011	2012	2013	Årlig %-tillväxt 1998-2007	Årlig %-tillväxt 2007-2013
USA	23,48	32,07	34,75	35,50	35,64	36,34	3,5	2,1
Australien	17,13	33,28	39,56	46,40	47,72	47,09	7,7	6,0
Österrike	25,20	38,06	40,12	43,42	41,90	44,37	4,7	2,6
Belgien	29,31	47,38	50,66	55,08	52,17	54,88	5,5	2,5
Brasilien	6,71	7,10	10,00	11,63	10,84	10,69	0,6	7,1
Canada	17,73	31,25	34,35	36,29	36,58	36,33	6,5	2,5
Tjeckien	3,55	9,81	11,43	12,71	11,87	12,17	12,0	3,7
Danmark	24,18	44,41	48,50	52,43	49,29	51,07	7,0	2,4
Estland	i.u.	8,73	9,45	10,42	10,48	11,66		4,9
Finland	21,81	39,05	40,35	44,15	42,01	44,57	6,7	2,2
Frankrike	24,97	37,96	39,04	42,77	40,67	42,85	4,8	2,0
Tyskland	28,92	43,72	44,25	47,61	45,89	48,98	4,7	1,9
Italien	19,21	31,76	33,81	36,52	34,71	36,92	5,7	2,5
Japan	20,60	23,72	31,75	35,66	35,35	29,13	1,6	3,5
Mexico	3,58	6,17	6,13	6,49	6,35	6,82	6,2	1,7
Nederländerna	23,25	38,23	39,45	41,96	39,51	42,26	5,7	1,7
Nya Zeeland	10,01	18,80	20,39	23,32	24,90	25,85	7,3	5,5
Norge	26,10	52,09	57,51	64,45	63,01	65,86	8,0	4,0
Polen	3,60	7,81	8,46	9,06	8,67	9,25	9,0	2,9
Sydkorea	6,61	19,43	17,88	19,19	20,44	21,96	12,7	2,1
Spanien	14,15	24,75	26,61	28,35	26,85	28,09	6,4	2,1
Sverige	25,21	42,59	42,69	48,02	48,17	51,10	6,0	3,1
Schweiz	31,00	43,51	51,12	60,40	61,28	63,23	3,8	6,4
Taiwan	6,35	8,18	8,31	9,28	9,39	9,37	2,9	2,3
Storbritannien	20,67	35,21	28,99	30,54	30,87	31,00	6,1	-2,1
Västeuropa	25,20	40,22	40,67	44,04	42,65	44,70	5,3	1,8
Världen med KIX-index							5,7	2,3

Källa: Conference Board.

Siffrorna påverkas naturligtvis kraftigt av dollarutvecklingen som gör att de svenska arbetskraftskostnaderna mellan 1998 och 2007 ökade med 6 procent i dollar per år. Som siffrorna i tabellen visar ligger detta ändå i nivå med de ingående ländernas utveckling, vägt med KIX-index som blev 5,7 procent per år. Mellan 2007 och 2013 ser vi däremot att de svenska kostnaderna ökar snabbare precis som i statistiken från Eurostat. Sveriges arbetskraftskostnader ökade mellan 2007 och 2013 med 3,1 procent per år, medan de ökade för världen vägt med KIX-index med 2,3 procent. För Västeuropa enligt Conference Boards definition ökade de ännu långsammare, eller med 1,8 procent. Som påpekats tidigare fick vi en svagare svensk krona 2014, vilket gör att det är troligt att siffrorna hyfsas något när 2014 års beräkningar blir klara.

Bilden är ändå densamma. De svenska arbetskraftskostnaderna ligger högt i absoluta tal och har ökat snabbare än i omvärlden. Om vi däremot räknar om de viktigaste länderna i tabell 2.5 i nationell valuta och åter väger samman resultatet med KIX-index så visar det sig att de svenska timlönekostnaderna mellan 2007 och 2013 ökade med 2,5 procent per år. I världen, här definierad som Västeuropa plus USA, Canada, Brasilien, Japan och Polen, ökade arbetskraftskostnaden med 2,4 procent per år i nationell valuta sammanvägt med KIX. Den högre takten i Sverige i dollar är alltså huvudsakligen en växelkurseffekt.

Detta kan tyckas märkligt då de svenska arbetskraftskostnaderna ökade betydligt snabbare än i Tyskland. Tyskland brukar betecknas som vårt främsta konkurrensland och har också det högsta indexet av alla länder i KIX. Det finns dock flera länder som haft en högre löneökningstakt än Sverige som har relativt höga vikter i KIX och dit hör Danmark, Norge och Belgien.

Skillnader mellan tillverkningsindustrin och näringslivet

De tidsserier vi har studerat avser tillverkningsindustrin. Skiljer sig relativkostnadsutvecklingen när vi inkluderar tjänster och byggnadsverksamhet? Eurostat har motsvarande siffror som de vi använt i tabell 2.3 för hela näringslivet, alltså ”industry, construction and services” med Eurostats definitioner. Skillnaden är att den årliga tillväxttakten för arbetskraftskostnaderna för den senare perioden 2008-2014 för Sverige sjunker till 2,8 procent från 3,2 procent för enbart industrin. Även Europa vägt med KIX-index sjunker, från 2,6 procent till 2,3 procent. Klyftan är alltså ungefär densamma och beror som vi konstaterade tidigare främst på växelkurseffekten. Det är en indikation på att industrins normerande roll tycks ha fungerat, även i en internationell jämförelse. Medlingsinstitutet konstaterade också i sin senaste årsrapport att normeringen i stort sett fungerat väl i Sverige.

Vad kan vi vänta av 2015 och 2016

OECD gör regelbundet i sina konjunkturbedömningar också prognoser över lönekostnaderna. I sin senaste Economic Outlook från juni 2015 har man följande bedömning för OECD-länderna:

Tabell 2.6

**Arbetskraftskostnaden per timme i hela ekonomin.
Procentuell förändring från föregående år**

	2015	2016
Belgien	0,9	1,5
Danmark	1,8	2,2
Finland	1,1	1,5
Frankrike	1,5	1,5
Tyskland	3,6	3,0
Italien	0,9	0,5
Nederländerna	0,6	1,4
Norge	3,5	4,1
Polen	4,4	4,5
Spanien	0,6	0,7
Storbritannien	3,0	3,2
USA	2,6	3,5
Japan	2,4	2,8
Euroområdet	1,9	1,7
Hela OECD	2,5	2,9

Källa: OECD:Economic Outlook, juni 2015, annex table 11.

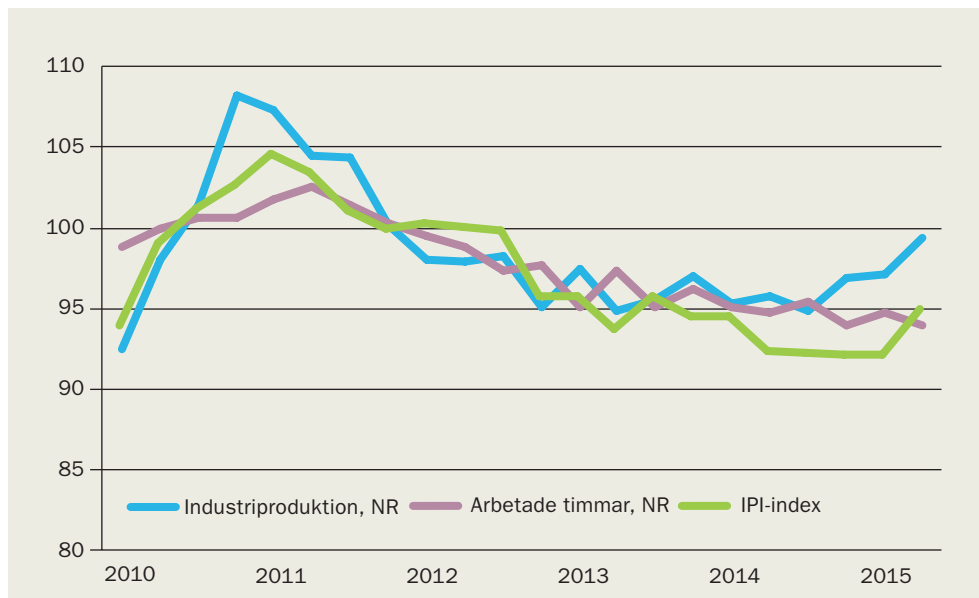
Lönekostnadsutvecklingen bedöms alltså bli måttlig. Om Sverige skulle försöka kompensera den högre relativa lönekostnaden under perioden 2008-2014 via de nominella lönerna under de närmaste åren så underlättas det inte av låga nominella löneökningar i omvärlden. Alternativet är att klara kompensationen via växelkursen, men det har visat sig en extremt svår parameter att påverka. Riksbankens omläggning av penningpolitiken har temporärt (?) sänkt kronkursen. Det bör påverka relativkostnaderna något nedåt för 2015. De flesta ekonometriska modeller för växelkursen pekar på att den svenska kronan på sikt bör förstärkas. Vi har hittills beskrivit utfallet och prognosen för arbetskraftskostnader per timme i olika länder. Konkurrenskraften och utrymmet för löneökningar beror på produktivitetsutvecklingen som vi analyserar i nästa avsnitt.

2.3 PRODUKTION OCH ARBETSPRODUKTIVITET

Industrins produktion, beräknad utifrån förädlingsvärde och fasta priser från 2013, har under de senaste åren i stort sett stagnerat, och nivån fortsätter att understiga läget 2011. Diagram 2.3 visar en minskning av produktionen sedan 2011. Det sker en viss återhämtning under inledningen av 2015, men det råder osäkerhet om huruvida denna kortsiktigt uppåtgående trend håller i sig. På samma sätt har antalet arbetade timmar minskat i förhållande till de nivåer som uppnåddes 2011.

Diagram 2.3

Industrins produktion (NR och IPI), arbetade timmar, säsongrensad index 2010=100, 2010-2015

Källa: Egna bearbetningar av data från SCB

Branschdata över produktionsutvecklingen är, som nämnts i tidigare IER rapporter, mycket osäker.² Utvecklingen av förädlingsvärdena i fasta priser visar på stora variationer över tid, framförallt inom petroleum- och kolindustri, icke-metalliska mineraliska produkter och annan transportmedelsindustri. Känsligheten på utvecklingen för förädlingsvärde är extremt stor i branscher där insatsandelen överstiger 85 procent.

2) Se t.ex. IER (2012) Inför 2013 års avtalsrörelse.

Minskningen mellan 2012-2013 domineras framförallt av gruv- och mineralutvinningsindustrin, grafisk industri och övrig maskinindustri. Mellan 2013 och 2014 är nedgången mer jämnt fördelad över industrins olika branschområden, men det finns en viss produktionstillväxt inom exempelvis datorer, elektronikvaror och optik, och motorfordonsindustrin.

Tabell 2.7
Produktionsutvecklingen i industrins olika branscher, procentuell förändring per år

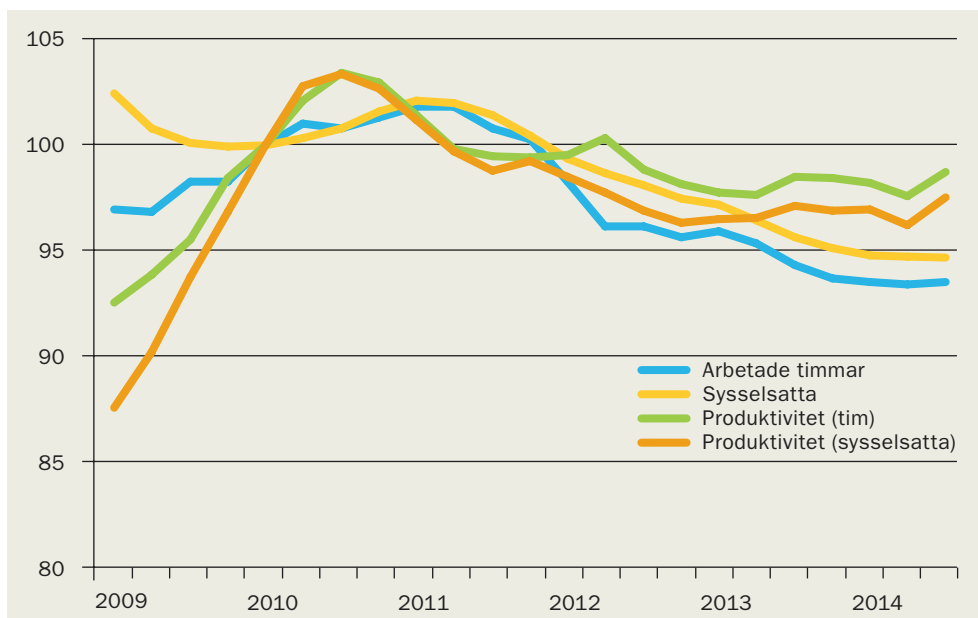
	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015 ³
Hela industrin	-9,1	-1,2	-0,8	3,4
B Gruvor och mineralutvinningsindustri	-2,7	-10,7	0,3	0,3
C Tillverkningsindustri	-9,2	-1,0	-0,8	3,4
10-12 Livsmedelsindustri	-8,5	-1,2	-5,2	-7,4
13-15 Textil- och beklädnadsindustri	-7,1	1,9	-0,3	5,1
16 Trävaruindustri	-8,4	-5,8	3,6	9,2
17 Massa-, pappers- och pappersvaruindustri	4,4	-2,3	-0,3	4,4
18 Grafisk industri	-4,5	-19,3	-2,0	-0,5
19 Petroleum- och kolindustri	-77,7	54,5	9,9	2,3
20-21 Kemisk industri, läkemedel	-0,9	-2,2	-5,6	4,5
22 Gummi- och plastvaruindustri	-10,1	-7,1	3,0	-0,2
23 Icke-metalliska mineraliska produkter	-0,4	-18,6	5,2	7,6
24 Stål- och metallverk	-7,6	8,0	-0,9	6,2
25 Metallvaruindustri	-2,8	0,3	-2,7	-4,9
26 Datorer, elektronikvaror och optik	-1,3	10,7	5,7	7,7
27 Industri för elapparatur	-14,7	-4,4	-4,1	6,9
28 Övrig maskinindustri	-10,0	-10,9	-4,6	1,6
29 Motorfordonsindustri	-17,0	4,5	2,5	3,4
30 Annan transportmedelsindustri	-9,0	5,1	-2,4	11,6
31-33 Övrig tillverkningsindustri	-6,6	-8,3	-1,7	8,2

Källa: Egna bearbetningar av data från SCB, Nationalräkenskaperna

3) Kolumnen visar förändringen kvartal 1-2 från samma period året innan.

Den svenska industrin uppvisar en minskad produktivitet sedan 2010, både med avseende på antalet faktiskt arbetade timmar och antalet sysselsatta, se diagram 2.4 nedan. Det förefaller framförallt vara de minskade produktionsnivåerna, som bidrar till den lägre produktiviteten, samtidigt som antalet anställda inte följt med nedgången i produktion. Även i ett längre perspektiv, från 2006, har produktiviteten dock utvecklats svagt, vilket skulle kunna innebära att inte enbart konjunkturella orsaker ligger bakom utvecklingen. Möjligen skulle innovationernas effekt på produktiviteten kunna ha avtagit. Om inte produktionen ökar, finns det risk för omfattande behov av strukturrationalisering framöver, antingen i form av effektivisering av verksamheter eller genom avveckling av personal.

Diagram 2.4
 Produktivitet, arbetade timmar och sysselsättning inom industrin, 2009-2014, glidande medelvärde, 2010=100

Källa: Egna bearbetningar av data från SCB

I en internationell jämförelse har arbetsproduktiviteten i hela ekonomin utvecklats sämre än EU och euroområdet och betydligt sämre än Sveriges viktiga konkurrentländer Tyskland och Frankrike och Storbritannien. I Eurostats prognoser för 2014-2016 förväntas arbetsproduktiviteten i Sverige totalt öka med 1 procent under 2015 och med 1,3 procent under 2016, vilket är något starkare ökning än EU och euroområdet och ungefär på samma nivå som Tyskland.

Tabell 2.8

Prognoser över arbetsproduktivet (BNP per sysselsatt), procentuell förändring från föregående år, 2011-2016

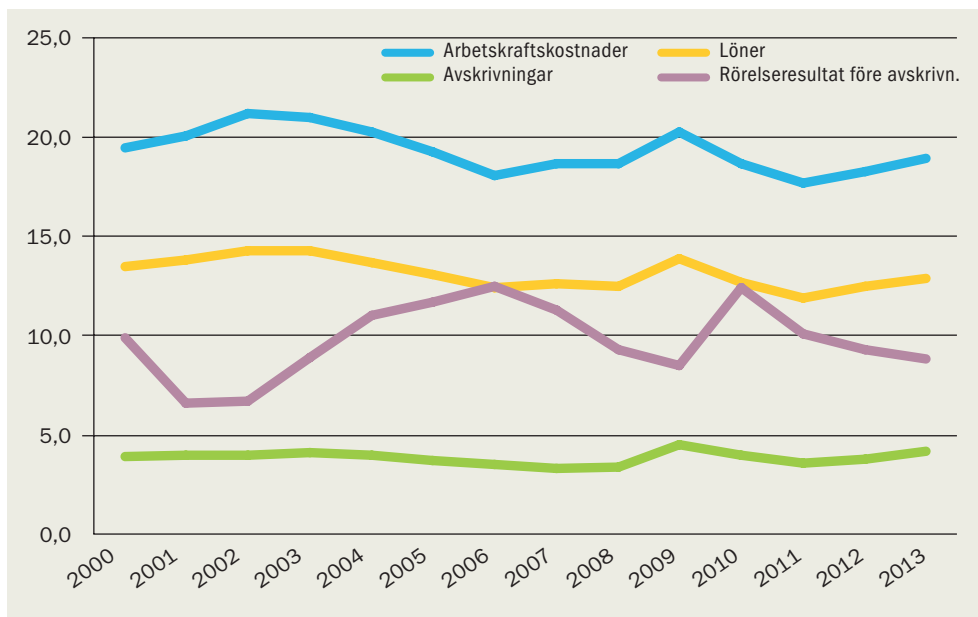
	Förändring %				Prognos	
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
EU	1.7	0.1	0.4	0.4	0.9	1.2
Euro området	1.6	0.0	0.4	0.3	0.7	0.9
Tyskland	2.2	-0.7	-0.5	0.6	1.0	1.3
Frankrike	1.6	0.5	0.5	0.1	0.7	1.0
Polen	4.2	1.6	1.8	1.6	2.8	2.9
Finland	1.3	-2.3	0.2	0.4	0.5	0.7
Storbritannien	1.1	-0.4	0.5	0.7	1.2	1.6
Sverige	0.5	-1.0	0.3	0.3	1.0	1.3
Danmark	1.2	-0.4	-0.5	0.1	1.1	1.2
Japan	-0.3	1.7	1.0	-0.1	1.0	1.0
USA	0.6	0.5	0.4	0.0	0.6	0.7
Kina	-	-	7,3	7,0	6,7	-
Indien	-	-	2,8	3,8	4,2	-

Källa: EU, European Economic Forecast, Spring 2015; The Conference Board Total Economy Database, May 2015.

Den långsiktiga utvecklingen är att arbetskraftskostnader och löner är en allt mindre andel av industriföretagens omsättning. Finanskrisen på 1990-talet utgjorde en tydlig brytpunkt, där arbetskraftskostnadernas andel av nettoomsättningen stabiliserades på en lägre nivå. Samtidigt fluktuerar företagens rörelseresultat mer med konjunktursvängningarna. Sedan 2011 har löne- och arbetskraftskostnaderna ökat medan rörelseresultatet minskat, se diagram 2.5.

Diagram 2.5

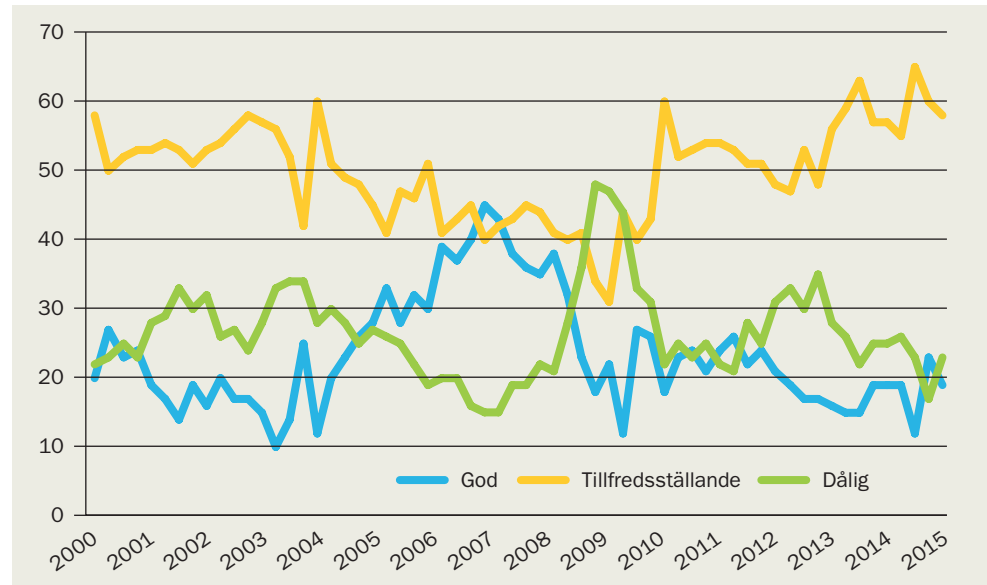
Ekonomiska nyckeltal för industriföretag, procentuell andel av nettoomsättningen, 2000-2013

Källa: Egna bearbetningar av data från SCB

Enligt Konjunkturinstitutets barometer (augusti, 2015), där ett urval av företag tillfrågas om nuläget, rapporterar en allt större andel av företagen en tillfredsställande lönsamhet. En allt lägre andel beskriver lönsamheten som dålig, samtidigt som andelen företag som beskriver lönsamheten som god ligger kvar på en relativt låg nivå i jämförelse med högkonjunkturen 2006-2007.

Diagram 2.6
Tillverkningsindustrins lönsamhet, nulägesbedömning, 2000-2015

Källa: Egna bearbetningar av data från Konjunkturinstitutet.

Arbetskraftskostnader och produktivitetsutveckling används för att bedöma enhetsarbetskostnaderna, dvs arbetskostnader per producerad enhet, som ger en bild av konkurrenskraften. De senaste åren har Sverige haft något högre ökning i enhetsarbetskostnaderna än konkurrentländerna på grund av en högre tillväxt arbetskraftskostnader och en svagare produktivitetsutveckling. Utvecklingen av de relativa enhetsarbetskostnaderna har på senare tid påverkats nedåt av en försvagning av kronan, men denna situation behöver inte vara bestående vilket kräver ett ökat fokus på att stärka produktivitetsutvecklingen och/eller hålla tillbaka arbetskraftskostnaderna för att värna lönsamheten och konkurrenskraften.

3. INTERNATIONELLA KONJUNKTURUTSIKTER SAMT LÄGE OCH UTSIKTER FÖR SVENSK EXPORT

3.1 DET INTERNATIONELLA KONJUNKTURLÄGET

Världsekonomin studsade snabbt upp efter finanskrisen 2008-09 och 2010 blev ett starkt år som väckte förhoppningar om en återgång till de gyllene åren före finanskrisen då tillväxten var hög flera år i rad. Så blev inte fallet. 2011 saktade den amerikanska ekonomin åter in, i Europa bröt den så kallade eurokrisen ut och Japan drabbades av jordbävning. Tillväxtländerna uppvisade däremot hög aktivitet, men redan 2012 saktade bland andra samtliga BRIC-länder in, en utveckling som sedan fortsatt. Eurokrisen breddades från initialt Sydeuropas och Irlands ekonomier till att omfatta flertalet ekonomier i Västeuropa. Västeuropas totala ekonomi uppvisade negativ tillväxt (mätt som årsvis förändring) från första kvartalet 2012 till och med första kvartalet 2013, dvs fem kvartal i rad. Under 2014 förbättrades tillväxten i den globala ekonomin ledd av USA. Västeuropas ekonomier påbörjade också en försiktig återhämtning, lämnande eurokrisen bakom sig.

Under 2015 har emellertid den globala aktiviteten åter saktat in och den här gången är det tillväxtländerna som är källan till oro. Kina är fortfarande en mycket mindre ekonomi än USA, men har ändå under en lång tid varit världsekonomin motor. Den motorn har successivt gått ner i varv. Till en stor del beror det på att Kina sedan en tid håller på att försöka ombalansera sin ekonomi i riktning mot konsumtion och tjänster från att ha varit en investeringsdriven ekonomi med en stor tung industri. Dessutom utvecklades en byggbubbla i bostadssektorn och man svarade med att strama åt penningpolitiken för mycket. Officiellt rapporterar Kina fortfarande att BNP-tillväxten är 7 procent, men det finns anledning att ifrågasätta den siffran. Oxford Economics har gjort en modell baserad på alternativa indikatorer där man uppskattar att tillväxten i år kan vara nere i 3-4 procent. Samtidigt ska man ha klart för sig att tjänstenäringarna och privat konsumtion utvecklas relativt väl. Det är bara att dessa sektorer är relativt mycket mindre i Kina än i de flesta andra länder. De fasta investeringarna motsvarar 46 procent av BNP i Kina, en siffra som egentligen förutsätter en våldsamt hög tillväxttakt och en liten nedgång i investeringarna slår därmed direkt mot den totala aktiviteten, även om konsumtionen utvecklas väl. En nedväxling för industrin har ägt rum och det har haft betydelse för Kinas efterfrågan på råvaror, vilket slagit mot länder med stor råvaruexport. Vi har i år fått vikande handelströmmar i Asien och länder som har stor interaktion med Kina som Taiwan och Korea uppvisade andra kvartalet betydligt lägre tillväxt.

Samtidigt är andra stora tillväxtekonomier som Brasilien och Ryssland i djup kris. Totalt har det här inneburit att andra kvartalet 2015 blev det svagaste kvartalet för tillväxtländerna som grupp sedan krisåret 2009, oavsett om man räknar kvartal på kvartal eller i förändring från föregående år. Märk väl att detta gäller även om man godtar Kinas överdrivna tillväxtsiffra på 7 procent.

USA

Återhämtningen i den amerikanska ekonomin har fortsatt under 2015, även om första kvartalet blev svagt på grund av den kalla vintern. Det följdes dock av ett mycket starkt andra kvartal. Tillväxten för första halvåret blev därmed 2,8 procent jämfört med motsvarande period 2014. Privat konsumtion är som alltid motorn i den amerikanska återhämtningen som är inne på sitt sjätte år. En stabil sysselsättningsökning har lagt grunden till ökande disponibla inkomster för hushållen. Efterfrågan gynnas av det låga oljepriset som sänkt inflationen till nära noll. Industriproduktionen låg under 2014 på en tillväxttakt kring 3-4 procent, men i år har takten bedarrat till omkring 2 procent. En starkare dollar har bidragit till att exporten utvecklas svagt. Till långsiktiga problem hör en lägre produktivitetstillväxt såväl i amerikansk industri som i samhället i stort. För hela näringslivet ökade produktiviteten andra kvartalet 2015 med 0,7 procent jämfört med föregående år. Det diskuteras mycket i USA om att den uthålligt långsiktiga tillväxttakten därmed ligger lägre än man tidigare räknat med.

Tabell 3.1
BNP-tillväxten och inflationen i de största ekonomierna i världen samt i Norden

	BNP-tillväxt i fasta priser			Inflation
	2013	2014	1-2kv 2015	Augusti 2015
USA	2,2	2,4	2,8	-0,1
Tyskland	0,2	1,6	1,3	0,2
Storbritannien	1,7	2,8	2,5	0,1
Frankrike	0,2	1,1	1,0	0,0
Italien	-1,7	-0,4	0,4	0,2
Spanien	-1,2	1,4	2,9	-0,4
Nederländerna	-0,7	0,9	2,3	0,8
Danmark	-0,5	1,1	1,7	0,5
Finland	-1,1	-0,4	0,0	-0,2
Norge	0,8	2,2	1,9	1,9
Japan	1,6	-0,1	0,0	0,3
Kina	7,7	7,4	7,0	2,0
Brasilien	2,7	0,1	-2,1	9,9
Ryssland	1,3	0,6	-3,4	15,8
Indien	6,4	7,1	7,3	3,7
Sverige	1,2	2,4	3,0	-0,2

Källa: OECD och Macrobond.

USA:s ekonomi är relativt litet utsatt för en kris i Kina och andra tillväxtländer. Enligt en ekonometrisk skattning genomförd av Oxford Economics skulle en långvarig nedgång i tillväxten i Kina (och andra tillväxtländer) få betydligt mindre effekter på tillväxt, utrikeshandel och inflation i USA än på Japan, Tyskland, Storbritannien, Frankrike och Italien. Det finns goda förutsättningar för en fortsatt tillväxt i den amerikanska ekonomin under 2016 och 2017. Förmodligen får vi en långsammare penningpolitisk åtstramning än vad många tidigare har trott. Dollarn har redan förstärkts en hel del, men det är troligt att vi kan få en ytterligare förstärkning mot euron och andra stora valutor under de närmaste åren.

Västeuropas fem stora ekonomier

Utanför Euroområdet fortsätter den brittiska ekonomin att utvecklas väl. Stigande löner och sysselsättning driver hushållens efterfrågan. Tillväxten bör flacka av något under 2016 och 2017. Aktiviteten är också på väg upp i Västeuropas största ekonomi, Tyskland. Den tyska exportefterfrågan förbättrades markant andra kvartalet. Exporten till USA utvecklas starkt medan exporten till Kina minskar. Samtidigt har omslaget inom Västeuropa lett till större handelsströmmar inom regionen, och tysk export har tagit marknadsandelar. Högre löneavtal och lägre inflation har samtidigt stärkt hushållens disponibla inkomster, men den privata konsumtionens tillväxt har ändå varit återhållsam i Tyskland.

Aktiviteten i Frankrike utvecklas långsammare än i Tyskland eller Storbritannien men riktningen är ändå uppåt. Den inhemska efterfrågan betyder överlägset mest och det mesta talar för en fortsatt måttlig återhämtning. Italiens ekonomi är sakta på väg upp efter en långvarig svacka. Lägre oljepriser gynnar hushållen. Trots att man haft de snabbaste ökningarna av de relativa arbetskraftskostnaderna per producerad enhet i Västeuropa sedan 2000 så har exporten förblivit en tillväxtfaktor. Återhämtningen är bräcklig, men ett högt hushållssparande fungerar som en buffert.

Spaniens ekonomi har kommit ur sin djupa kris och tillväxten första halvåret var en av de högsta i Västeuropa. Privat konsumtion har vänt upp efter sex års kräftgång och trots att arbetslösheten fortfarande är hög. Stigande sysselsättning och förbättrat konsumentförtroende har bidragit till att hushållens efterfrågan i år har ökat snabbare än de disponibla inkomsterna.

Nordens ekonomier

De tre nordiska ekonomierna väger relativt tungt för Sverige. Norge väger allra tyngst och där fortsätter ekonomin att växa, men i en långsammare takt än tidigare. Oljeprisrasen har slagit mot investeringsviljan i offshoreekonomin och det har skapat missmod hos hushållen. Till en del har det motverkats av en stark bostadsmarknad och privat konsumtion förblir motorn i ekonomin. Norska kronan har försvagats. Försämrade exportintäkter kommer också att bidra till att norsk import inte kommer att utvecklas så väl som man tidigare varit van vid, vilket missgynnar svensk exportindustri. Så sent som 2014 var Norge Sveriges största exportmarknad.

Danmarks ekonomi är på väg upp efter en långvarig svacka. Danmark drabbades mycket hårt av finanskrisen i och med att man dels fick problem med skenande arbetskraftskostnader, dels med en spräckt bostadsbubbla. Den inhemska efterfrågan är på väg upp, medan exporten fortsatt utgör en svag faktor.

Finlands ekonomi utvecklades negativt så sent som 2014 och aktiviteten har fortsatt att utvecklas långsamt i år, även om utfallet varit svagt positivt. Nokias relativa tillbakagång samt långsiktigt dämpade marknadsvolymer för skogsindustrin har slagit mot ekonomin, samt att landet redan har påverkats av en åldrande befolkning, vilket innebär att antalet individer i arbetsför ålder minskar.

Tabell 3.2
Consensusprognoser för världsekonomin, september 2015

	BNP-tillväxt i fasta priser (%)		Inflation %, årsgenomsnitt	
	2015	2016	2015	2016
USA	2,5	2,7	0,2	1,9
Tyskland	1,8	1,9	0,4	1,5
Storbritannien	2,6	2,5	0,1	1,4
Japan	0,7	1,5	0,7	0,8
Euroområdet	1,4	1,7	0,2	1,2
Asien, Oceanien	4,6	4,8	1,7	2,2
Latinamerika	-0,2	1,2	-	-
Världen	2,6	3,0	-	-
Sverige	2,9	2,8	0,1	1,3

Källa: Consensus Economics Inc (www.consensuseconomics.com), september 2015.

Tillväxtekonomierna

Vi har redan berört Kina i inledningen till det här kapitlet. Förmodligen ligger Kinas tillväxt långt under den officiellt rapporterade, vilket i så fall drastiskt sänker prognosen för Asien såväl för 2015, som för 2016 jämfört med Consensusprognosen från i september. Det verkar inte heller som om prognosmakarna tagit till sig effekterna via handelsströmmarna på andra länder i Asien. En tillväxt på 4,6-4,8 procent är helt enkelt inte realistiskt för Asien. Kinas inbromsning beror till en del på de svårigheter en tillväxtekonomi möter när man rör sig uppåt på värdeskalen.

Resursallokeringsmekanismen, hur det finansiella systemet allokerar kapital för den mest effektiva användningen blir allt viktigare. När tillväxtländer når den BNP per capita som Kina idag uppnått brukar ofta tillväxten falla tillbaka, ett fenomen som kallas medelinkomstfällan. Men den aktuella inbromsningen i Kina beror också till en viktig del på policymisstag och dessa kan reverseras. Kina har möjligheten att bedriva en mer expansiv penning- och finanspolitik. Penningpolitiken har sedan en tid lagts om. Det tar dock tid att få effekter av åtgärder. Från andra halvåret 2016 bör aktiviteten åter kunna stiga. Osäkerheten idag är hur pass stor den snöboll som satts i rullning är och vilka effekter som vi kan räkna med på tillväxtekonomierna totalt sett.

De länder som är mest utsatta idag är de som är beroende av export av energi och råvaror. Vad gäller energimarknaden, så är nedgången där främst en effekt av OPEC:s förändrade politik, även om Kinas förändrade prioriteringar också har påverkat. Brasilien och Rysslands ekonomier befinner sig i en djup recession. Riskerna har också ökat för att vi kan få en valuta- eller betalningskris i någon eller några tillväxtekonomier under den närmaste tiden. Länder i farozonen är bland annat Argentina, Venezuela, Indonesien, Turkiet och Sydafrika. Det finns också länder som inte alls påverkas negativt av vare sig nedgången i råvarupriser eller den minskade efterfrågan på industriprodukter. Dit hör Indien, vars ekonomi är på väg upp. Dit hör också de betydligt mindre ekonomierna Vietnam, Bangladesh och Filippinerna som alla gynnats av det högre kinesiska kostnadsläget. Totalt sett anser vi att consensusprognosen i tabell 3.2 inte speglar riskerna och de nedåtriktade trenderna i tillväxtekonomierna. Risken för en global recession (en global tillväxt under 2 procent) har ökat. Den avgörande faktorn för att återhämtningen i västvärlden ändå borde kunna fortsätta är att handeln mellan västvärlden och tillväxtländerna är begränsad. De multinationella företagens värdekedjor bygger på att man tillverkar lokalt i tillväxtländerna. Vi kommer att ta upp detta mer utförligt i följande avsnitt om svensk export. En motverkande faktor är också att ett ras för tillväxtländernas valutor skulle ge ytterligare en nedgång i importpriserna för västvärlden. Det är troligt att det inte alls återspeglas i consensusprognoserna för inflationen i Västeuropa och USA.

Samtidigt finns det alltid en risk för att en finansiell kris i tillväxtländerna kan få negativa återverkningar på det finansiella systemet i västvärlden. En fortsatt långsam återhämtning ser idag ut som det mest troliga i västvärlden. Jämfört med hur läget såg ut i slutet av 2014 då oljepriset kommit ned har utsikterna ändå försämrats och riskbilden ökat.

3.2 SVENSK EXPORT – LÄGE OCH UTSIKTER

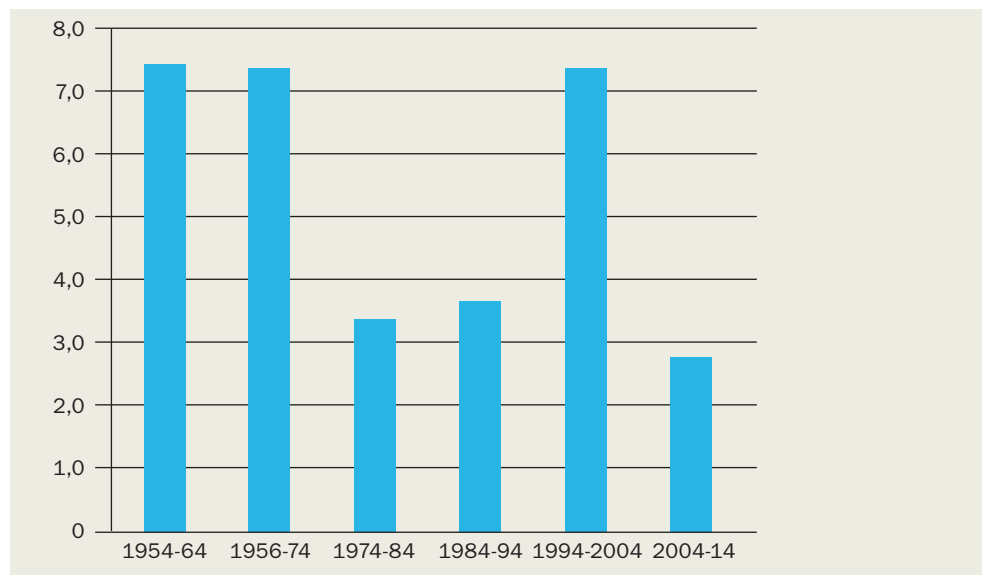
Sverige är ett litet land och för industrin har exporten varit av avgörande betydelse för de flesta företag. Är man inte ett direkt exporterande företag så är man det indirekt. Man ingår i en internationell leveranskedja. Den svenska exporten av varor och tjänster motsvarade 2014 45 procent av BNP. Tillverkningsindustrins exportandel kan uppskattas till 61 procent år 2013 om man ställer samman SCB:s uppgifter om exporten enligt SPIN⁴ och SCB:Nettoomsättning enligt företagens ekonomi. Tillverkningsindustrin drivs alltså av exporten även om också hemmamarknaden är viktig.

Efter andra världskriget revs handelsbarriärer och världshandeln expanderade snabbt. Det gjorde också svensk export. Under 1970- och 1980-talet saktade den svenska exporten in. Det gjorde visserligen världshandeln också, men inte fullt lika mycket. I Sverige diskuterades vid den tiden förlorade marknadsandelar en hel del och flera devalveringar återställde bara temporärt exporttillväxten. Efter det att den svenska kronan släpptes fri 1992 var expansionen däremot snabb för svensk export ända fram till finanskrisen 2008. Expansionen drevs av en kraftigt ökande världshandel; ett flertal nya länder öppnades upp samtidigt som multinationella företag globaliserade sina värdekedjor. Bidragande faktorer var också en relativt hög reformtakt i svensk ekonomi samt den svenska IT- och telekomrevolutionen.

4) SPIN är en statistisk standard för klassificering av produkter, både varor och tjänster, efter ursprung i produktionen som bygger på EU:s produktindelning efter näringsgren.

Diagram 3.1

Svensk export av varor och tjänster i fasta priser (årlig procentuell förändring)

Källa: SCB Nationalräkenskaperna och Business Sweden.

Som synes av diagram 3.1. var tillväxttakten i svensk export under tioårsperioden 1994-2004 lika snabb som perioderna efter andra världskriget då handeln liberaliserades i stor omfattning. Den senaste tioårsperioden har däremot totalt sett givit den lägsta tillväxttakten sedan andra världskriget. Under åren 2005-2007 fortsatte ändå exporten att växa snabbt, i linje med den föregående tioårsperioden. Därefter kom den djupa nedgången 2008-2009 och exporten har därefter inte återgått till den tidigare trenden.

Långsiktigt har ofta hävdats att handeln ökar ungefär dubbelt så snabbt som BNP. Det finns fog för det. I tabell 3.3 har vi räknat fram tillväxten i både BNP och export för dels världsekonomin, dels Sverige. Vi har valt att titta på perioden 1990-2014 och delat in perioden i tre åttaårsperioder.

Tabell 3.3

Export av varor och tjänster samt BNP 1990-2014 (årlig procentuell förändring)

	Global export	Global BNP	Svensk export	Svensk BNP
1990-1998	6.4	2.8	7.4	1.5
1998-2006	7.0	3.2	6.3	3.4
2006-2014	3.4	2.4	1.5	1.2

Källa: IHS och SCB: Nationalräkenskaperna.

Under 1990-98 expanderade global export 130 procent snabbare än BNP, alltså mer än dubbelt så snabbt. Under 1998-2006 var förhållandet snarlikt, 117 procent snabbare. Sverige avvek dock helt från mönstret den första perioden. Svensk export ökade 380 procent snabbare än svensk BNP 1990-1998, eller nästan fem gånger så snabbt. Det är den här perioden som begreppet globalisering myntades. Sverige byggde också upp en helt ny framgångsrik exportindustri, den mobila telekomindustrin. För 1998-2006 ökade svensk export lite mer än dubbelt så snabbt som BNP.

Den senaste åttaårsperioden är anmärkningsvärd. Global BNP har vuxit långsammare än tidigare. Men framför allt har världshandeln vuxit långsammare, sambandet att utrikeshandeln växer minst dubbelt så snabbt som BNP har brutits. Exporten växte bara 45 procent snabbare än BNP mellan 2006 och 2014. För Sverige blev minskningen mer dramatisk. Svensk export växte bara 27 procent snabbare än BNP och BNP-tillväxten blev 1,2 procent i genomsnitt per år. Det var dock en betydligt högre tillväxt än för Västeuropa. Västeuropas tillväxt över perioden 2006-2014 var endast 0,4 procent per år men exporten växte betydligt snabbare än för Sverige. Den högre svenska tillväxten var i stor utsträckning en effekt av invandringen; BNP per capita växte obetydligt. Låt oss titta lite närmare på utvecklingen de allra senaste åren efter finanskrisen.

Tabell 3.4
Exporten av varor och tjänster i fasta priser 2010-2014

	Global export av varor och tjänster (årlig tillväxt, %)	Sveriges export av varor och tjänster (årlig tillväxt, %)
2010	12,9	11,4
2011	6,6	6,2
2012	3,2	1,5
2013	2,8	-0,8
2014	3,5	3,7

Källa: IHS och SCB:Nationalräkenskaperna.

Som framgår av tabell 3.4 rekylerade världshandeln upp 2010 efter den djupa nedgången under finanskrisen. Det gjorde den svenska exporten också och man ser direkt att svensk export följer världsexporten tämligen väl, men för det mesta i något lägre takt. Mellan 2009 och 2014 ökade världsexporten med 32 procent medan den svenska exporten ökade med 23,5 procent i fasta priser. Största divergensen uppvisade svensk export 2013 då tillväxten var nära fyra procentenheter långsammare än världsexporten. 2013 var året då kronan i genomsnitt var som starkast mot euron under de senaste tio åren och det är troligt att det var främsta orsaken. 2014 försvagades kronan och den svenska exporten växte till och med marginellt snabbare än världsexporten. Tillväxtmarknader har successivt tagit en större andel av världshandeln, de befinner sig i ett s.k. catching up stadium, och det är vad man kan vänta sig. IHS definierar 54 länder som tillväxtländer (emerging markets). Dessa svarade 2014 för 36 procent av världsekonomin och faktiskt också 36 procent av världens export av varor och tjänster (IHS beräkningar). Tillväxtländernas export av varor och tjänster ökade mellan 2009 och 2014 med 41,5 procent. Som väntat alltså i betydligt snabbare takt än världshandeln.

Den främsta orsaken till skillnader mellan hur det går för svensk export och hur det går för världshandeln enstaka år är annars att länder- och varusammansättningen skiljer sig åt dvs att tillväxten varierar mellan sektorer och länder. Mellan 2009 och 2014 förlorade svensk export sex procent av den andel av världsexporten man hade 2009. Men svensk export utvecklades också något sämre än genomsnittet i Västeuropa i fasta priser. Västeuropa förlorade fem procent av sin andel av världsexporten samma period. Västeuropas exportökning 2009-2014 var totalt 25 procent i fasta priser.

Exportmarknadsandelarnas utveckling efter finanskrisen

Business Sweden har regelbundet följt de svenska exportmarknadsandelarna i olika sektorer.⁵ För att kunna göra det måste man hålla sig till siffror i löpande priser och göra jämförelsen i gemensam valuta. Årligen har en sammanställning gjorts baserat på FN:s databas Comtrade. Den databasen har handelsstatistik enligt statistiknomenklaturen SITC för ett stort antal länder. Det avser enbart varuhandel. Via IMF har man också fått jämförande data för tjänsteexporten totalt. I rapporten ”Tio år av vikande trend” jämförs treårsperioderna 2011-2013 och 2004-2006, åren före finanskrisen.

Tjänsteexportdata i IMF börjar 2005 så i det fallet gäller jämförelsen med 2005-2006. Treårsperioder har valts för att få stabilitet i data. Jämförelsen avser exporten från 26 länder. Förutom alla viktigare länder i Västeuropa, USA, Canada, Japan och Australien så finns Polen, Tjeckien, Turkiet med från Central- och Östeuropa; Kina, Sydkorea, Indien från Asien samt Mexico och Brasilien i Latinamerika.

Tabell 3.5
Svensk varuexports exportmarknadsandelsutveckling 2004-2013

Varuexport Segment	Sveriges andel i % av 26 länders varuexport 2011-2013	Segmentets andel i % av Sveriges varuexport 2011-2013	Förändring i % av Västeuropas marknadsandel 2004-2006/ 2011-2013	Förändring i % av Sveriges marknadsandel 2004-2006/ 2011-2013
Livsmedel	1,0	4,8	-10,5	5,3
Trävaror/bearbetning	5,9	2,5	-0,1	-2,6
Massa och papper	7,7	8,1	-10,9	-6,5
Läkemedel	1,9	4,9	-2,6	-35,7
Kemi utom läkemedel	0,9	5,7	-13,3	-9,4
Stål	2,3	4,8	-18,1	-24,2
Metallmanufaktur	1,6	2,7	-16,1	-18,4
Maskinindustri	1,9	14,6	-9,7	-11,3
Telekom	2,3	4,9	-50,9	-43,6
Övrig elektro/elektronik	0,9	7,3	-25,3	4,0
Fordonsindustri	1,5	9,9	-11,6	-22,8
Möbler	1,9	1,4	-30,3	-19,1
Kläder och skor	0,6	1,3	-15,3	8,7
Instrument	1,1	2,0	-14,7	-28,3
Övriga varor	1,1	25,0	-17,5	-17,2
Varuexport totalt	1,4	100,0	-14,8	-19,9

Källa: UN Comtrade och IMF.

5) Se Gozzo, M. och Runnbeck, M (2015). Tio år av vikande trend – marknadsandelar för den svenska exporten, Business Sweden

Tabell 3.6

Svensk tjänsteexports exportmarknadsandelsutveckling 2005-2013

Tjänsteexport	Sveriges andel i % av 26 länders tjänsteexport 2011-2013	Segmentets andel i % av Sveriges tjänsteexport 2011-2013	Förändring i % av Västeuropas marknadsandel 2005-2006/ 2011-2013	Förändring i % av Sveriges marknadsandel 2005-2006/ 2011-2013
Tjänsteexport totalt	2,0	100,0	-6,1	-5,8

Källa: UN Comtrade och IMF.

Resultatet visade att svensk export totalt tappade 20 procent av sin exportmarknadsandel från 2004-06 i löpande priser på varor. För tjänsteexporten tappade man 6 procent av sin exportmarknadsandel. Förlusterna var störst på läkemedel, stål, telekom, instrument och fordonsindustri. Segment där man faktiskt ökade sin exportmarknadsandel mellan perioderna var livsmedel, övrig elektro samt kläder/skor.

Som vi nämnde tidigare är det naturligt med vissa förluster därför att tillväxtländer i ett catching up-stadium tar större positioner och världsekonomin population fortsätter att växa. Kina och Indien hörde också till vinnarna liksom Polen, Turkiet och Brasilien. Allvarligare är dock att Sverige förlorade 20 procent på varor medan Västeuropa bara förlorade 15 procent. För tjänster gick Sverige jämnt med Västeuropa, båda områdena förlorade 6 procent.

En vanlig invändning mot mätning av exportmarknadsandelarna är att internationella företag har globala värdekedjor. Varor och tjänster handlas fram och tillbaka över gränserna och exportvärdet mäter enbart det fakturerade värdet varje gång en vara passerar gränsen, inte det inhemska förädlingsvärdet. Det är en viktig invändning, men exportmarknadsandelarna mäter inte hur det går för exportföretagen, i det här fallet de svenska. Det är ett mått på hur lokaliseringen av verksamhet i Sverige utvecklas. Nedgången i exportmarknadsandelar går hand i hand med en nedgång i såväl produktion som sysselsättning i tillverkningsindustrin i Sverige. Det behöver inte utgöra ett problem om vi parallellt får en expansion i andra sektorer i samhället i kombination med en stark produktivitetutveckling i samhället. Så har inte varit fallet under perioden efter finanskrisen. Vi har visserligen fått en expansion i tjänstesektorerna, men i kombination med en svag produktivitetutveckling.

Business Sweden gjorde en tidigare exportmarknadsandelsstudie då man jämförde perioden 1998-2000 med perioden 2004-2006. Även då tappade svensk export marknadsandelar för varor, men det var endast fem procent av de då ingående 20 ländernas varuexport. Samtidigt så gick Sveriges tjänsteexport så starkt fram att det kompenserade för det totala tappet av marknadsandelar för varor. Det allvarliga i tappet mellan 2004-06 och 2011-13 är att Sverige tappade för såväl varuexport som tjänsteexport. Om det vore så att orsaken till att varuexporten gått relativt tillbaka är att de svenska företagen har investerat utomlands eller outsourcat produktion, ja då borde man i stället i ökad utsträckning göra tjänsteinkomster. Tjänsteexporten består av flera sinsemellan olikartade delar. (se Gozzo, 2010).⁶ En viktig växande del har varit tillverkningsindustrins

6) Gozzo, M (2010). Tjänsteexporten – den snabbast växande sektorn i svensk ekonomi, Exportrådet

tjänsteinkomster från globalisering. Det finns tre andra stora delar: turismen, transport-tjänsterna samt IT-tjänsterna. Tjänsteexporten har länge varit expansiv, men uppenbarligen har man mellan 2004 och 2013 inte haft en snabbare tillväxt än vad som varit fallet i omvärlden. Det kan också vara så att de internationella företagen i begränsad utsträckning låtit den utländska verksamheten slå igenom i tjänsteinkomster. Den kan i stället komma in som kapitalavkastning, i vilket fall den inte ingår i BNP. Avkastningen kan också återinvesteras utomlands, men i det fallet bör det leda till kapitalinkomster längre fram. Kapitalavkastningen har också varit en stigande positiv post i den svenska betalningsbalansen.

Det finns de som hävdar att en starkt ökande tjänsteexport och/eller kapitalavkastning bidragit till en starkare krona, och att detta förklarar förlusterna för varuexporten.⁷ Som tabell 3.6 visar har den svenska tjänsteexporten inte vuxit snabbare än konkurrensländerna sedan finanskrisen. Av kapitel 2.2 framgick att en starkare växelkurs varit den främsta anledningen till att de svenska arbetskraftskostnaderna ökat snabbare än i konkurrensländerna i gemensam valuta. Det är troligt att den snabbt stigande kapitalavkastningen på svenska tillgångar utomlands bidragit till en starkare valuta. Det troliga är ändå att den stramare penningpolitiken i Sverige under 2011-2013 är den främsta orsaken till kronans förstärkning, något vi berör i kapitel 4, där diagram 4.5 visar på ett starkt samband mellan den svenska kronans växelkurs och räntedifferensen med ECB.

Exportens fördelning på länder och regioner

Den svenska varuexporten går i stor utsträckning till andra länder i Europa. Det finns visserligen en del inkonsistenser i statistiken så tillvida att den bygger på registrering av inköps- och försäljningsland, inte slutförbrukare. Vi vet att en del av exporten går till ett svenskt dotterbolag i t.ex. Holland och Belgien och sedan skeppas ut till Asien eller Latinamerika. Det syns på extremt stor export till just de här två länderna. Av tabell 3.7 framgår fördelning av varuexporten på världsdelar.

Tabell 3.7
Varuexportens fördelning på regioner 2014

Västeuropa	63,9%
Central- och Östeuropa	8,7%
Nordamerika	7,9%
Asien, Oceanien	10,3%
Mellanöstern & Turkiet	4,0%
Syd- och Centralamerika	1,8%
Afrika	2,9%

7) Se Per Magnussons krönika "Har Sverige drabbats av holländska sjukan" i Affärsvärlden nr 39, 2015

Det har varit vanligt att framhålla att det vore en fördel om exporten riktade sig i högre grad till tillväxtländerna, eftersom dessa har högre tillväxt. Nu avviker faktiskt inte den svenska fördelningen särskilt mycket från andra västeuropeiska länder. Man handlar mycket med sin närmaste omvärld. Svenska företag som utvecklar sin försäljning i mer avlägsna regioner kompletterar kanske initialt med kringtjänster för att i ett senare skede förlägga tillverkningen till någonstans i regionen. Andra producerar redan från början sina varor eller tjänster i närområdet. Vi har sammanställt försäljningen för femton av våra allra största multinationella företag från deras globala verksamhet. Siffrorna baserar sig på företagens årsredovisningar. Vi har undvikit företag med en blandad hemvist som ABB och Astra Zeneca och råvaruproducenter. De koncerner vi tittat på är Alfa Laval, Atlas Copco, Autoliv, Electrolux, Elekta, Ericsson, Getinge, Hexagon, SAAB, Sandvik, SKF, SSAB, Trelleborg, Volvo AB, Volvo Cars. En del förenklingar har varit nödvändiga. I vissa fall har vi skattat utfallet för främst tillväxtregionerna Afrika, Mellanöstern och Latinamerika baserat på befintliga dotterbolag. Då missar man försäljning via distributörer, varför dessa regioner bör vara något underskattade i sammanställningen. I några fall har företagen brutet verksamhetsår.

Tabell 3.8
Femton svenska multinationella företags försäljning per region 2014

Europa inkl. Sverige	38%
Nordamerika	25%
Asien, Oceanien	22%
Latinamerika	8%
Afrika, Mellanöstern	6%

Resultatet är tämligen likartad med en tidigare undersökning där Exportrådet 2008 lät SCB fråga alla de 225 exportföretag som ingår i Exportchefsindex om hur deras försäljning ser ut per region. Den mätningen gav 38 procent för Västeuropa, 14 procent för Central- och Östeuropa, 20 procent för Asien och 12 procent för Nordamerika bland annat. Europa står för en betydligt mindre andel av företagens försäljning än vad handelsstatistiken indikerar och Asien och Nordamerika för betydligt större.

Avlägsna regioner försörjs till stor del från närområdet. Det är ofta en förutsättning för verklig framgång. Större företag har globala värdekedjor och kompletterande tjänster produceras ofta lokalt. Slutsatsen är att man kanske inte ska vänta sig så stort tillskott till export och produktion i Sverige från tillväxtländernas expansion. Däremot genererar förmodligen svenska företags försäljning i tillväxtländerna en hel del tjänsteexport-intäkter och kapitalavkastning till Sverige. En inbromsning i tillväxtländerna kanske inte får så stora konsekvenser för svensk varuexport som en inbromsning i Europa, men den skulle ändå kunna få negativa konsekvenser för svensk ekonomi genom att våra internationella företag har en hel del exponering där.

Utsikter för svensk export

Svensk export ökade första halvåret 2015 med 3,6 procent i fasta priser. Nationalräkenskaperna anger varuexportens ökning till endast 0,9 procent i fasta priser medan tjänsteexportens ökning beräknas ha varit 11,5 procent. I löpande priser ökade varuexporten med 6 procent och tjänsteexporten med 17 procent. Bakgrunden är en relativt stor försvagning av svenska kronan.

Konjunkturinstitutet lade i augusti fram sin sedvanliga konjunkturbedömning Konjunkturläget. Den baserar sig på att återhämtningen internationellt fortsätter och att tillväxtekonomiernas lägre tillväxt är temporär. Prognosen för exporten ligger på +3,9 procent 2015 och 4,5 procent 2016. Man har en uppdelning av varor och tjänster som ligger på 2,1 respektive 8,1 procent 2015 och 4,5 respektive 4,4 procent 2016. Kronan räknar man ska förbli omkring sin nuvarande nivå mot euron och ligga på 9,30 i slutet av 2016 liksom mot dollarn där beräkningskursen är 8,40 i slutet av 2016. Vidare räknar man med att kronan därefter successivt stärks mot såväl euron som dollarn. Business Sweden lade fram sin exportprognos 8 september och räknar med att sättningen i tillväxtländerna blir något mer omfattande. Prognosen för exporten ligger en halv procentenhet under Konjunkturinstitutet både 2015 och 2016. SEB lanserade Nordic Economic Outlook i slutet av augusti och räknar med en exportökning på 4,1 procent 2015 och 4,9 procent 2016 trots att man räknar med en förstärkning av kronan mot euron. Det internationella analysföretaget IHS, förmodligen störst i världen på ekonometriska beräkningar räknar i sin septemberprognos med en svensk exportökning på 3,0 procent 2015 men endast 2,8 procent 2016. IHS brukar ligga lågt i sina bedömningar av Sverige (liksom av andra västeuropeiska länder) och har en BNP-prognos för Sverige på endast 2,2 procent 2016.

Totalt ligger alltså prognoserna på en spännvidd på mellan 3 och 5 procent för 2016. Grunden för samtliga bedömningar är att världsekonomin fortsätter att stabiliseras och att dämpningen i Kina inte blir allvarigare. Som vi påpekade i kapitel 3.1 är det i och för sig det mest troliga, men riskerna ser ganska stora ut. Det är också lätt att förväxla utfallet för totalexporten med utvecklingen av tillverkningsindustrins export av produkter. Det är för närvarande en stor spännvidd mellan varuexport och tjänsteexport. Tjänsteexporten är ett monetärt begrepp och har en begränsad effekt på såväl industriproduktion som produktion av kvalificerade tjänster. Vissa delar som turismen är starkt sysselsättningsskapande, framför allt för besöksnäringen.

En inbromsning i tillväxtländerna kommer att slå på den globala efterfrågan av industriprodukter och framför allt investeringsvaror, som Sverige exporterar förhållandevis mycket av. Det finns därför skäl att räkna med att exporten inte blir en så stor hävstång för industriproduktionen som kanske många har väntat sig. En fortsatt svag produktionsutveckling för industrin verkar trolig.

4. SVENSK KONJUNKTUR OCH EKONOMISK POLITIK

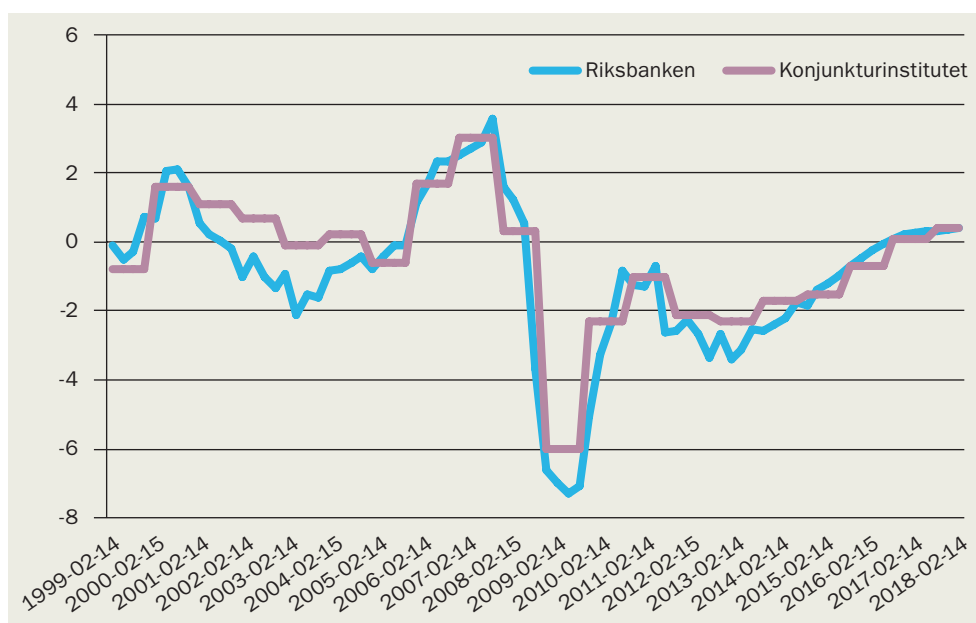
4.1 VAR I KONJUNKTURLÄGET BEFINNER VI OSS?

Konjunkturen är inne i en återhämtning, men fortfarande befinner sig svensk ekonomi i en utdragen lågkonjunktur. Prognosmakare förutser en BNP-tillväxt mellan 2 ½ och drygt 3 procent 2015-2016, vilket är en acceleration jämfört med de senaste två åren.⁸

Ett ofta använt mått på resursutnyttjandet i ekonomin är BNP-gapet. Det beräknas vanligen som den procentuella skillnaden mellan faktisk och potentiell BNP (se hur beräkningar görs i PM från Konjunkturinstitutet, 2013). Om BNP-gapet är negativt finns lediga resurser i ekonomin. Så är fallet för närvarande.

Utifrån både Riksbankens och Konjunkturinstitutets prognoser skulle BNP-gapet slutas i slutet av 2016 eller början av 2017 (se diagram 4.1). Nedåtriskerna för en svagare konjunktur synes dock vara större än uppåtriskerna. Om konjunkturen utvecklas sämre, exempelvis till följd av en svagare omvärldskonjunktur som vi pekar på som en risk i denna rapport, förskjuts tidpunkten framåt för när BNP-gapet sluts.

Diagram 4.1
BNP-gap

Källa: Riksbanken, september 2015 samt Konjunkturinstitutet Augusti 2015.

8) Observera att BNP per invånare vuxit långsammare den senaste tioårsperioden 2005-2014 (0,74 procent jämfört med BNP-tillväxten på 1,54 procent) enligt Konjunkturinstitutet. Även under de kommande åren kommer tillväxten i BNP per invånare vara lägre än BNP-tillväxten för hela ekonomin

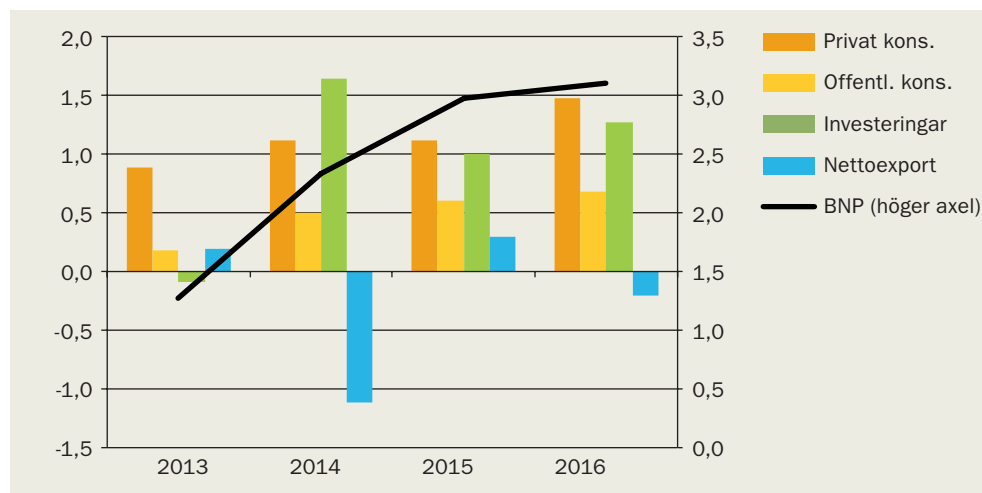
Skillnaderna mellan sektorer är stora där branscher med inhemska slutkunder i allmänhet har haft en starkare konjunktur än branscher med slutkunder i omvärlden. Industrienära tjänsteföretag vittnar om svårigheter att få tag på kompetent personal och redovisar att man slagit i kapacitetstaket. Industrin har också ökat kapacitetsutnyttjandet men känner i mindre omfattning av generell kompetensbrist. Industriproduktionens volym fortsatt att sjunka de senaste åren, och är betydligt under den mycket höga nivå som noterades före finanskrisen 2008.

Vi konstaterar på basis av flertalet prognosmakares bedömningar att även de kommande åren driver den inhemska efterfrågan tillväxten (se diagram 4.2 med Konjunkturinstitutets augustiprognos som exempel). Privat konsumtion och bostadsinvesteringar är viktiga tillväxtmotorer. Däremot förutses nettoexporten ge relativt små eller negativa bidrag till tillväxten.

Konjunkturbarometern visar för närvarande ett särskilt starkt förtroende inom detaljhandeln, men även tillverkningsindustrin och de privata tjänstenäringarna ligger över det historiska genomsnittet. Att hushållen uppvisar ett måttligt förtroende, trots den starka synen på den egna ekonomin, beror på det låga förtroendet för den svenska ekonomin. Risker som kan få svensk ekonomi att växa långsammare är hushållens tvekan kring amorteringskrav, börsoro och skatthöjningar, som således skulle kunna hålla uppe det höga sparatet och dämpa den privata konsumtionen. Medan näringslivets investeringar hittills har ökat svagt, och investeringshjulen rullat snabbare på grund av bostadsinvesteringar, förutses även maskin, bygg- och anläggningsinvesteringar tillta från låga nivåer. En risk i detta sammanhang är att exportutvecklingen blir svagare än förväntat, vilket i så fall även dämpar investeringsviljan i företagen.

Diagram 4.2

Bidrag till BNP-tillväxten från användningssidan (procentenheter) på vänster axel samt BNP-tillväxt (procent) på höger axel

Källa: Konjunkturinstitutet Augusti 2015, SCB samt egna beräkningar.

Detta förhållande av svag – om än något förbättrad – konjunkturutveckling för den internationellt konkurrensutsatta verksamheten och en förhållandevis stark konjunkturutveckling för de inhemska och icke internationellt konkurrensutsatta näringarna ställer krav på den ekonomiska politiken (se diskussion nedan). Sysselsättningen inom industrin har exempelvis minskat medan den ökat i tjänstesektorn. Även om denna utveckling delvis kan vara en följd av omklassificering av de anställdas sektortillhörighet, är det svårt att bedöma omfattningen (se kapitel 5 för en djupare diskussion).

En annan faktor som kan påverka inriktningen av den ekonomiska politiken är att jämviktsarbetslösheten, dvs den arbetslöshet som är oberoende av konjunktursvängningar,⁹ ligger högt och möjligen även har stigit jämfört med de senaste åren. Ökade matchningsproblem, försvagad konkurrens på produktmarknader och demografisk utveckling, t.ex. migration, kan bidra till att höja jämviktsarbetslösheten. En rapport från Finansdepartementet bedömde 2011 att jämviktsarbetslösheten skulle minska från 6,6 procent 2006 till 5,0 procent 2020. På senare tid har dock prognoserna reviderats upp (se exempelvis Konjunkturinstitutet som bedömer att den uppgår till 6,9 procent jämfört med 6,6 procent 2008-2010).

Detta innebär att även om konjunkturen stärks och BNP-gapet sluts kommer arbetslösheten fortsätta att ligga på en relativt hög nivå. Därmed ökar behoven av att strukturreformer genomförs som förbättrar produkt-, bostads- och arbetsmarknaders funktionssätt. Likaledes innebär ett slutet BNP-gap inte med automatik att inflationen börjar stiga och mer uthålligt når inflationsmålet på 2 procent. Sannolikt krävs istället att BNP-gapet är rejält positivt under en längre tid, och framför allt att omvärldsfaktorer som hittills dämpat inflationen bidrar till att höja den.

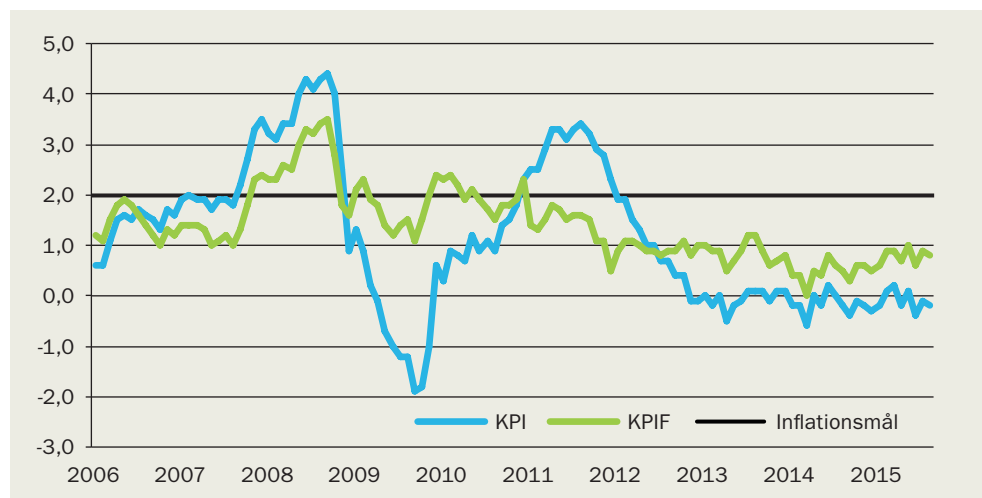
4.2 INFLATIONEN OCH PENNINGPOLITIKEN

Även om BNP-tillväxten accelererat på senare tid har inflationen fortsatt att ligga betydligt under Riksbankens inflationsmål på 2 procent. Medan inflationen mätt enligt årlig procentuell förändring i konsumentprisindex (KPI) är fortsatt negativ (-0,2 procent i augusti), har inflationen mätt enligt konsumentprisindex med fast ränta (KPIF) uppvisat en lätt uppåtriktad trend under det senaste året från 0 till knappt 1 procent (0,8 procent i augusti). Exkluderas energi från KPIF är trenden också uppåtriktad från ca 0,5 procent 2014 till 1,4 procent i augusti 2015. För arbetsmarknadens parter och för utvecklingen av reallönerna är inflationen mätt enligt KPI det mest relevanta måttet.

9) Ibland jämföras jämviktsarbetslösheten med Nairu, dvs den arbetslöshet som är förenlig med konstant inflation, eller i Sveriges fall Riksbankens inflationsmål, ett mått som på kort sikt kan påverkas av konjunktursvängningar.

Diagram 4.3

Inflationen i Sverige 2006-2015 mätt enligt KPI och KPIF, årlig procentuell förändring

Källa: SCB.

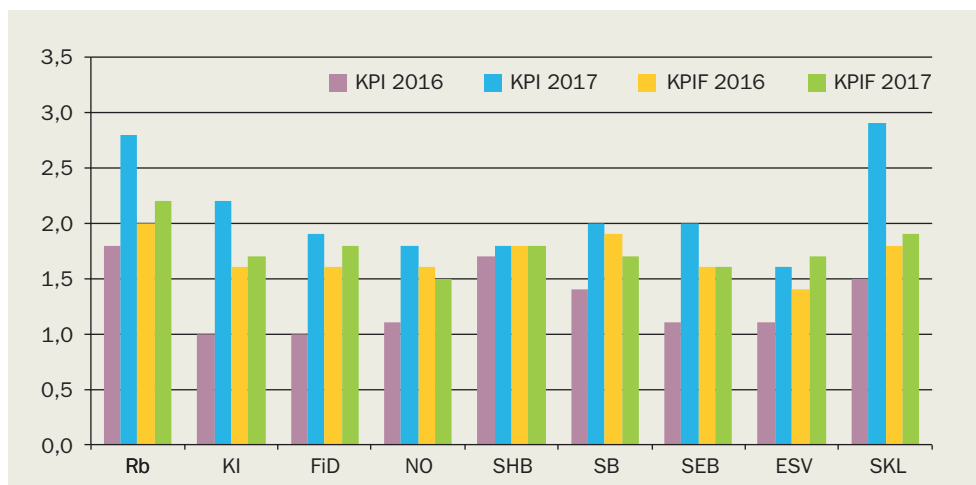
Bland orsakerna till den historiskt låga inflationen finns ett lågt resursutnyttjande och kostnadsläge i omvärlden och i Sverige, en tidvis stark krona som dämpat importpriserna, samt fallande råvarupriser inklusive energi. KPI påverkas också av att Riksbanken sänkt sin styrränta ytterligare. Utöver dessa förklaringar finns strukturella förändringar som är svåra att kvantifiera, exempelvis digitalisering och delningsekonomi.

Flertalet prognosmakare förutser en stigande inflation under de kommande två åren. Bedömningarna skiljer sig åt där exempelvis Konjunkturinstitutet bedömer att inflationsmålet uppnås först 2017 med KPI (och 2018 med KPIF), medan Riksbanken bedömer att KPI når inflationsmålet i slutet av 2016 och att även KPIF och KPIF exklusive energi är nära 2 procent i slutet av 2016. Riksbanken tillhör de mest optimistiska bedömarna i det avseendet att inflationsmålet uppnås tidigt. Medan övriga prognosmakare förutser ett årsgenomsnitt av KPIF på 1,5-1,9 procent 2017, är Riksbankens bedömning 2,2 procent.

Inflationsförväntningar bland befolkningen (inklusive arbetsmarknadens parter, inköpschefer och finansmarknadsaktörer) är att inflationen når 0,7 procent om 1 år, 1,1 procent om 2 år och 1,7 procent om 5 år. Denna bild skiljer sig från prognosmakare som förutser en högre inflation enligt KPI än inflationsmålet 2018-2019, exempelvis Konjunkturinstitutet och Riksbanken som når upp till 3 procent. Om prognoserna infrias skulle ökningstakten i KPI således understiga inflationsmålet 2016, nå inflationsmålet 2017 och överstiga inflationsmålet 2018.

Diagram 4.4

Prognosjämförelser för KPI och KPIF för 2016 och 2017

Källa: Konjunkturinstitutet, augusti 2015.

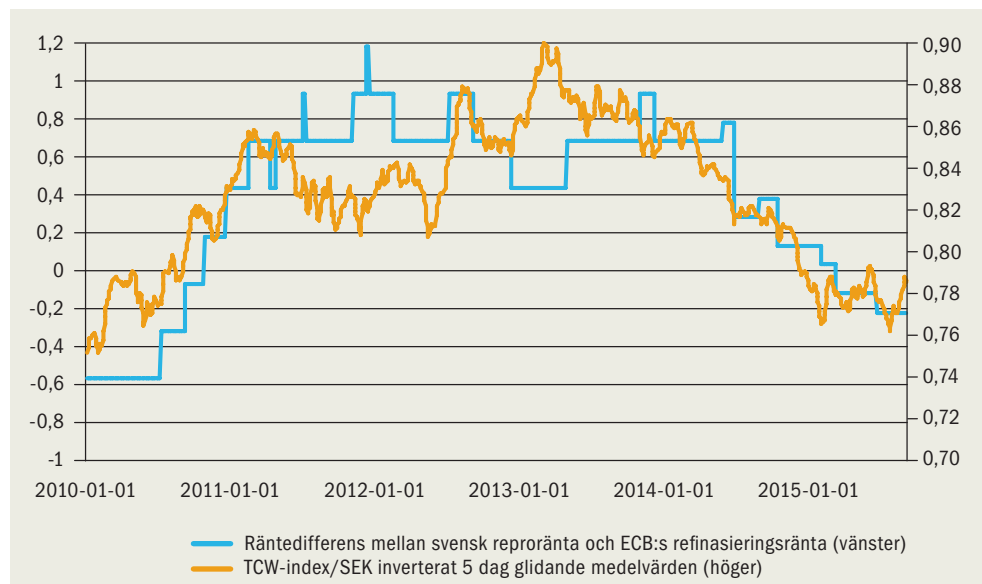
Ytterligare en anledning till den låga inflationen under 2011-2015 var Riksbankens inriktning av penningpolitiken. Fokus då låg främst på att undvika hushållens skulduppbyggnad, samtidigt som Riksbanken inte tillräckligt kommunicerade vikten av att nå inflationsmålet. Många andra länder har också haft låg inflation, men har i retoriken i högre grad värnat om inflationsmålet och förklarat varför det är svårt att nå det. Den svenska reporäntan låg 2011-2014 över ECB:s reporänta vilket bidrog till en starkare krona, något som både försvårade för svensk exportindustri och för möjligheterna att nå inflationsmålet. I Sverige innebär tillämpningen av ett flexibelt inflationsmål att det kan få ta tid att komma tillbaka till målet. Rätt kommunikation och en snabbare neddragning av reporäntan skulle ha skapat acceptans för svårigheterna och även stärkt förtroendet för penningpolitiken på finansmarknaden och bland arbetsmarknadens parter.

I juli 2015 kommunicerade Riksbanken i den penningpolitiska rapporten vikten av att inflationen stiger mot målet. ”Det finns starka skäl som talar för att Riksbanken bör försvara inflationsmålets trovärdighet. Ett trovärdigt mål skapar stabilitet och förutsägbarhet.” Riksbanken konstaterar att det är betydelsefullt att företag och hushåll kan förutsäga framtiden, och inte minst framhålls inflationsförväntningarnas vikt för förhandlingar av löneavtal av arbetsmarknadens parter. Redan i juli 2014 gjordes en omsvängning i penningpolitiken när reporäntan sänktes från 0,75 till 0,25 procent. Samtidigt kommunicerade Riksbanken att ansvaret för den finansiella stabiliteten, dvs hushållens skulduppbyggnad, måste läggas på andra aktörer, främst regering, finansinspektion och banker. Efter att ha haft en nollränta sedan oktober 2014 sänkte Riksbanken reporäntan till -0.10 procent i februari 2015, samtidigt som köp av statsobligationer till ett värde om 10 miljarder kronor annonserades. För att ytterligare visa att Riksbanken menade allvar med sin omsvängning sänktes reporäntan till -0.35 procent i mars mellan två ordinarie penningpolitiska möten, och ytterligare köp av statsobligationer till ett värde om 30 miljarder kronor meddelades med en förlängning av löptiderna upp till 25 år. I april låg reporäntan oförändrad, men obligationsköpen utökades till 40-50 miljarder kronor.

Vi konstaterar att omsvängningen av penningpolitiken är välkommen och instämmer i att det är viktigt att försvara inflationsmålet. Det är också viktigt att Riksbanken bevarar detta fokus även efter att löneavtalen förhandlats i denna omgång, och inte återgår till att ganska ensidigt fokusera på hushållens skulder. Tidigare passivitet och negligering av inflationsmålet har dock bidragit till att penningpolitiken nu är starkt expansiv och på längre sikt kan konsekvenserna bli negativa. Exempelvis väntas obligationsköpen uppgå till 135 miljarder kronor i slutet av året och därmed utgöra 20 procent av stocken, eller 4 procent av BNP. Konsekvenserna av en negativ reporänta är också svåra att överblicka, särskilt om nivån sänks ytterligare. På kort sikt är det positivt att de långfristiga räntorna pressats ned, men det är svårt att särskilja effekterna från penningpolitiken från omvärldsfaktorer, och att särskilja effekterna av negativ reporänta från obligationsköpen.

Riksbankens expansiva penningpolitik har främst bidragit till att försvaga kronan, som i sin tur sannolikt bidragit till att den underliggande inflationen börjat stiga. När räntedifferensen mot ECB sjönk försvagades kronan i enlighet med diagram 4.5 nedan. Valutaeffekter eftersträvas, men det är inte en del av kommunikationen eftersom länder inte bör idka politik som andas ”beggars thy neighbour.” Centralbanker som använt sig av kvantitativa lättnader har i kommunikationen pekat på lägre räntor som önskad effekt, och tonat ned valutaeffekterna. De centralbanker som inte följer med riskerar dock att få se sina valutor starkare än vad som är önskvärt utifrån inflationsmål och konkurrenskraft. Riksbankens fortsatta penningpolitik är därför i stor utsträckning i händerna på Federal Reserve, Bank of England och framför allt ECB. Ytterligare sänkningar av reporäntan och kvantitativa lättnader kan därför bli aktuella. Även valutainterventioner utesluts inte. Likväl är det osäkert vilka effekterna blir för inflationen och den reala ekonomin.

Diagram 4.5
Reporänte- och valutautveckling

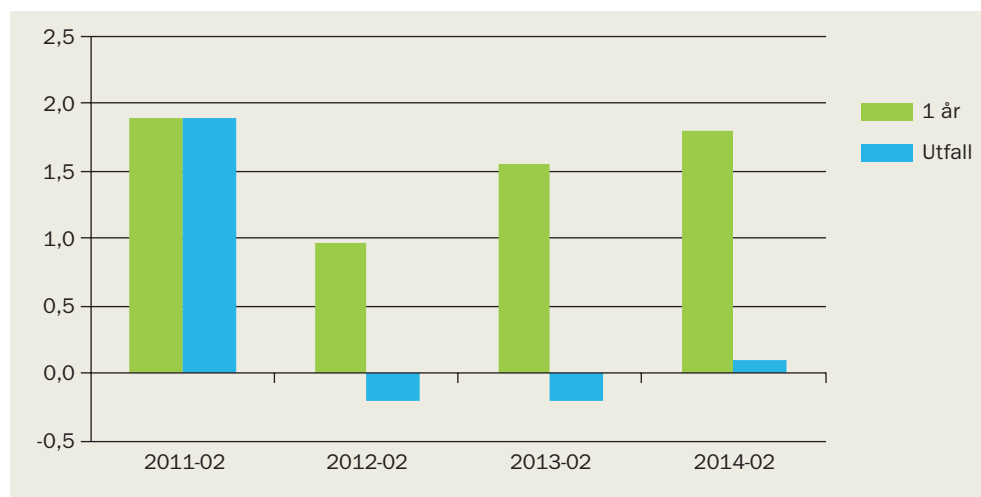
Källa: Macrobond.

Vi gör inte egna prognoser i denna rapport, men kommer att belysa risker på nedåt- och uppåtssidan avseende möjligheterna att nå inflationsmålet. Under de senaste åren har förväntningarna från exempelvis Riksbankens sida att nå inflationsmålet inte infriats. Nedan visas i diagram 4.6 Riksbankens prognos för KPI på ett års sikt samt utfall. I diagram 4.7 visas Riksbankens prognos för KPI på två års sikt samt utfall. I februari 2011 förväntades KPI ha vuxit med 1,90 procent i februari 2012, vilket var en prognos som infriades. Därefter har prognosfelen uppkommit och vuxit. I februari 2014 prognosticerades en årlig tillväxt i KPI för februari 2015 med 1,80 procent, men utfallet blev 0,10 procent.

På två års sikt är prognosfelen av naturliga skäl ännu större. I februari 2013 förvän-

Diagram 4.6

Riksbankens prognos över KPI på ett års sikt samt utfall (årlig procentuell förändring)

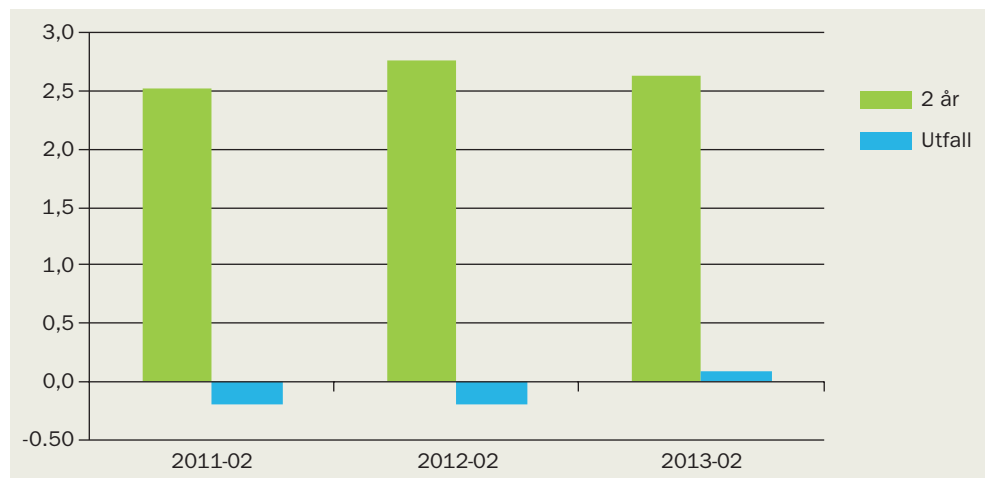
Källa: Riksbanken och SCB.

tades inflationen mätt som årlig procentuell förändring i KPI uppgå till 2,62 procent i februari 2015, men inflationen blev 0,10 procent. Andra prognosmakare har också missbedömt inflationsutvecklingen, men Riksbankens prognosfel har varit något större under 2013-2015 än exempelvis de svenska storbankerna enligt Riksbankens egen genomgång av RMSE (sk. root mean squared error) i korttidsprognoser för KPIF. Se tabell 1 i Löf (2015).¹⁰ Konjunkturinstitutet (2014) visar att Riksbanken även har haft större prognosfel än genomsnittet för andra prognosmakare i långtidsprognoserna för KPI, vilket delvis förklaras med större prognosfel vad gäller förväntningar om reporäntan.

¹⁰ Löf, M. (2015). Den senaste tidens inflationsutfall och prognoser, Ekonomiska kommentarer, Sveriges Riksbank.

Diagram 4.7

Riksbankens prognos över KPI på två års sikt samt utfall (årlig procentuell förändring)

Källa: Riksbanken och SCB.

Frågan är således vilket förtroende arbetsmarknadens parter har anledning att ha till Riksbankens och andras bedömningar om inflationen på 1-3 års sikt. Nedan diskuterar vi faktorer som kan förändra bilden.

- Konjunkturutvecklingen

Nedåtriskerna för internationell och inhemsk konjunktur överväger uppåtriskerna. Prognoserna börjar nu revideras ned, och framför allt skulle en svagare internationell konjunktur kunna dämpa efterfrågan på svenska insats- och investeringsvaror, vilket i sin tur påverkar arbetsmarknaden i både industri- och tjänstesektorer. Ett lägre resursutnyttjande kan innebära att det är svårare för företagen att överföra kostnadsökningar på kunderna samt att det är svårare att åstadkomma en inflation driven av starkare efterfrågan, högre löner och hyror.

- Råvarupriser

Av stor betydelse skulle en svagare konjunktur ha för råvaruprisutvecklingen, inklusive på energi (olja och el) samt på metaller, andra industriråvaror och livsmedel. Detta skulle kunna leda till att pristrycket från råvarusidan uteblir eller dämpas ytterligare. Med hänsyn till att konjunkturrisken är på nedåtsidan, inte minst i tillväxtländer som efterfrågar relativt mycket råvaror, är det mer sannolikt att råvarupriserna pressas ned ytterligare än tvärtom.

- Kronkursen och andra centralbankers agerande

Om andra centralbanker (t.ex. Federal Reserve och Bank of England) väntar med att höja sina styrräntor samtidigt som ECB gör penningpolitiken än mer expansiv kan detta leda till att den svenska kronan blir starkare än förväntat. Det är mer sannolikt att centralbankers agerande dämpar den svenska inflationen via importpriserna, än att de höjer den. Vidare försvagas tillväxtländernas valutor bland annat som en följd av utvecklingen i Kina. Den svenska penningpolitiken har ett begränsat utrymme att motverka en starkare krona. Även om valutainterventioner utförs är det osäkert hur effektiva de kan bli. Under prognosperioden förutses kronan stärkas i takt med att konjunkturen stärks, och även denna förväntade kronförstärkning kan ske snabbare och bli starkare än förväntat.

- Riksbankens reporäntebana

Riksbanken förväntar sig att börja höja reporäntan i slutet av 2016, och nå 0,8 procent om tre år, dvs tredje kvartalet 2018. Om konjunkturutsikterna och pristrycket dämpas kommer sannolikt reporäntebanan att skjutas framåt, vilket håller tillbaka uppgången i KPI.

- En längre period av låg inflation (och tillväxt)

Ovan förda diskussion utgår från ett basscenario med en normalisering till förhållanden som rådde före finanskrisen. Emellertid finns ekonomer som hävdar att negativa realräntor krävs för att jämställa sparande och investeringar med full sysselsättning, och att det finns anledning att ändra den ekonomiska politiken för att bättre möta s.k. sekulär stagnation.¹¹ Summers menar att det är svårt att samtidigt förena tillräcklig tillväxt och kapacitetsutnyttjande med finansiell stabilitet. Detta relaterar han till nedgången i den jämviktsrealräntan, som i sin tur kan relateras till 1) en lägre efterfrågan av lånefinansierade investeringar, 2) en lägre befolkningstillväxt, 3) en skevare inkomstfördelning som ökar sparbenägenheten, 4) lägre relativpriser på kapitalvaror i samband med teknologisk utveckling, 5) lägre realränta före skatt, och 6) centralbankers ökade aptit på reserver av säkra tillgångar. Att möta denna utveckling med en ännu mer expansiv penningpolitik anser han vara förenat med risker vad gäller finansiell stabilitet vilket även kan hindra eller fördröja den strukturella omvandlingen i ekonomin. Ökat ansvar bör därför läggas på finanspolitiken, eller snarare på strukturpolitiken, i syfte att öka investeringar och förbättra ekonomins funktionssätt.

11) Se t.ex. Sin, H-W. (2009) Forget Inflation, Project Syndicate, Feb 26, 2009, Summers, L. (2014). US Economic Prospects: Secular Stagnation, Hysteresis, and the lower zero bound, Business Economics, vol. 49, no.2, samt Krugman, P (ed.). (2015), Secular Stagnation, the Book, New York Times.

Riksbankens penningpolitik har på senare tid fört den underliggande inflationen uppåt, och så småningom kommer sannolikt även KPI att stiga. Risken är dock att KPI-prognoserna är för höga utifrån de faktorer som diskuterats ovan, och att uppgången i inflationen snarare blir tillfällig. Det är sannolikt att det behövs en längre tid med mer tydligt positivt slutna BNP-gap för att föra tillbaka KPI till målet. Mer långsiktigt finns möjlighet att ökningtakten i KPI kommer att fortsätta vara låg utifrån de globala förutsättningarna, särskilt om de ekonomer som oroas över sekulär stagnation får rätt. Bedömningarna av inflationens utveckling är därför förenade med stor osäkerhet.

4.3 FINANSPOLITIKEN

I likhet med penningpolitiken är en viktig utgångspunkt för finanspolitiken att den är trovärdig. Överskottsmålet, som innebär att sparandet i den offentliga sektorn ska motsvara 1 procent av BNP i genomsnitt över en konjunkturcykel, har bidragit till att skapa goda förutsättningar att bedriva en stabiliseringspolitik när behov uppstår, och Sverige står också bättre rustat för en ökande försörjningsbörda av demografiska skäl. De senaste åren har Sverige inte uppfyllt överskottsmålet. Sedan 2000 har det finansiella sparandet i offentlig sektor i genomsnitt uppgått till 0,4 procent av BNP. Sparandet har varit positivt, men inte så högt som det borde ha varit om överskottsmålet hade uppfyllts. Den offentliga skuldsättningen har fallit, men det är huvudsakligen en effekt av värdeökningar på statens och pensionssystemets aktieinnehav.

Förra året motsvarade offentlig sektors finansiella sparande -1,9 procent av BNP. Regeringens reformer ska enligt budgetpropositionen (se den 21 september 2015) finansieras krona för krona. Ökade utgifter för ålderspensioner, sjukpenning, assistansersättning och migration inkluderas däremot inte i denna strategi, utan kommer att innebära att regeringen håller det strukturella sparandet oförändrat 2016 och 2017, efter en förbättring under 2015 då budgeten är åtstramande. Regeringen skriver i budgetpropositionen att ”det kommer att ta ytterligare några år innan den gällande målsatta nivån nås”, eftersom arbetslösheten är hög och det finns lediga resurser i ekonomin. Bedömningen är att resursutnyttjandet är balanserat 2017-2019. Först 2019, efter denna mandatperiod, förutses det strukturella sparandet bli positivt med 0,3 procent av BNP, dvs budgeten blir då återigen åtstramande. Den s.k. sjuårsindikatorn, som tar ett genomsnitt av sparandet innevarande år samt tre år framåt och bakåt i tiden, förväntas bli -0,8 procent av BNP, nästan 2 procent av BNP under målnivån. Regeringen avser därmed inte att försöka nå överskottsmålet. En konsekvens är att det blir svårare att bedriva stabiliseringspolitik när Sverige återigen går in i en lågkonjunktur.

Regeringen har bett Konjunkturinstitutet utreda konsekvenserna av att övergå från ett överskottsmål till ett balansmål. Riksdagen har även tillsatt en parlamentarisk utredning om samma fråga. Konjunkturinstitutets analys är att skatterna måste höjas även med ett balansmål, eftersom underskotten måste finansieras. Således ger ett balansmål inget ökat utrymme på kort sikt, och på riktigt lång sikt skiljer sig inte skattekvoten åt för de två målen eftersom med ett överskottsmål kan statskulden amorteras ned vilket sänker ränteutgifterna. Samtidigt minskar säkerhetsmarginalerna vid en övergång till ett balansmål och därmed möjligheterna att använda stabiliseringspolitiken.

Vi välkomnar att målet ses över, men ser inte att fördelarna med att införa ett balansmål överväger nackdelarna. Däremot är det intressant att ytterligare undersöka nyttan med att exkludera ålderspensionssystemet och fokusera målet på statens finanser, vilket Finanspolitiska rådet föreslog i sin senaste rapport. Anledningen är att variationer i pensionssystemets sparande då inte behöver kompenseras av statens eller kommunernas sparande. Därmed kunde det nuvarande överskottsmålet övergå till ett balansmål för stat och kommunsektor.

Hur mycket som satsas är av stor betydelse, men minst lika viktigt för industrin är hur pengarna satsas. Skattehöjningar kan påverka produkt- och arbetsmarknader negativt. Företagens kostnader ökar även av högre skatter på bland annat drivmedel och kärnkraftsel. Samtidigt satsas på kompetensförsörjning genom bland annat yrkesutbildning, och exportstöd till enskilda företag ska samordnas. Relativt små medel avsätts till underhåll av infrastruktur, men här finns också oklarheter kring hur befintliga medel används. En större insats görs för att öka bostadsbyggandet, men det är oklart hur effektiva dessa insatser blir. Några större reformer för att förbättra bostadsmarknadens funktionssätt, t.ex. i form av fastighetsbeskattning, ränteavdragsreduktion, hyresavreglering, mm, görs inte.

Utifrån svårigheterna att nå överskottsmålet enligt ovan kan det bli problematiskt att åstadkomma något mer djupgående avseende de satsningar på nyindustrialisering i form av bland annat industrkanslerfunktion som regeringen annonserat. Av större betydelse är därför att satsa mer på strukturpolitik som höjer ekonomins potential och förbättrar funktionssättet. Det är avgörande för företagets lokaliseringsval att Sverige kan attrahera med goda förutsättningar för investeringar och produktion genom bland annat en god tillgång till kompetent arbetskraft och rimliga produktionskostnader. Här finns behov av reformer som förbättrar arbetsmarknaden, bostadsmarknaden, utbildningen och infrastrukturen. Här finns också behov av att samordna reformer inom Europa som utökar integration och handel. Utrymmet för stabiliseringspolitik som höjer efterfrågan är litet de kommande åren, men utrymmet för strukturpolitik som förbättrar både utbud och efterfrågan är desto större.

5. INDUSTRINS ARBETSMARKNAD

5.1 MINSKAD SYSSELSÄTTNING INOM INDUSTRIEN

Finanskrisen 2008-2009 innebar ett markant skifte i sysselsättningen inom industrin. Åren innan krisen var omkring 670 000 personer anställda inom industrins olika grenar. Sedan 2007 har antalet industrianställda minskat med 12 procent, eller med mer än 100 000 personer. Även om det skedde en viss återhämtning under 2012, har antalet anställda inom industrin successivt minskat till omkring 550 000 personer.

Minskningen av antalet anställda i industrin har varit mest märkbar inom metall-, maskin- och fordonsindustrin. I övriga delindustrier har minskningen varit mindre påtaglig och mer som en långsam nedåtgående trend. Endast gruv- och mineralutvinningsindustrin uppvisar en tillväxt. Antalet anställda har där ökat med 15 procent sedan 2007.

Tabell 5.1

Förändring av antalet anställda inom industrins olika delar år 2007-2015, antal personer och procentuell förändring

Industrins näringsgrenar	Förändring 2007-2015	Förändring %
Övrig maskinindustri	-18043	-22
Industri för motorfordon, släpfordon och påhängsvagnar	-13398	-18
Industri för metallvaror utom maskiner och apparater	-10309	-14
Kemisk industri, petroleumprodukter och läkemedelsindustri	-9309	-23
Massa-, pappers- och pappersvaruindustri	-8032	-23
Industri för trä och varor av trä, kork och rotting o.d. utom möbler	-7738	-22
Stål- och metallverk	-6730	-19
Industri för datorer, elektronikvaror och optik	-6036	-15
Gummi- och plastvaruindustri	-5017	-21
Grafisk och annan reproduktionsindustri	-4917	-28
Möbelindustri	-4852	-27
Livsmedels-, dryckesvaru- och tobaksindustri	-3467	-6
Industri för elapparatur	-3087	-12
Textil-, beklädnads-, läder- och lädervaruindustri	-2657	-31
Reparationsverkstäder och installationsföretag för maskiner och apparater	-2329	-12
Industri för andra icke-metalliska mineraliska produkter	-654	-4
Annan transportmedelsindustri	-77	-1
Gruvor och mineralutvinningsindustri	1182	15
	-105470	-19

Källa: Egna bearbetningar av data från SCB.

Minskningen av antalet anställda inom industrin hänger ihop med en långsiktig trend där industrins andel av antalet anställda inom privat sektor i Sverige minskar successivt. Industrins andel av den privata sysselsättningen har nästan halverats från 30 procent i inledningen av 2000-talet till omkring 18 procent i mitten av 2015.

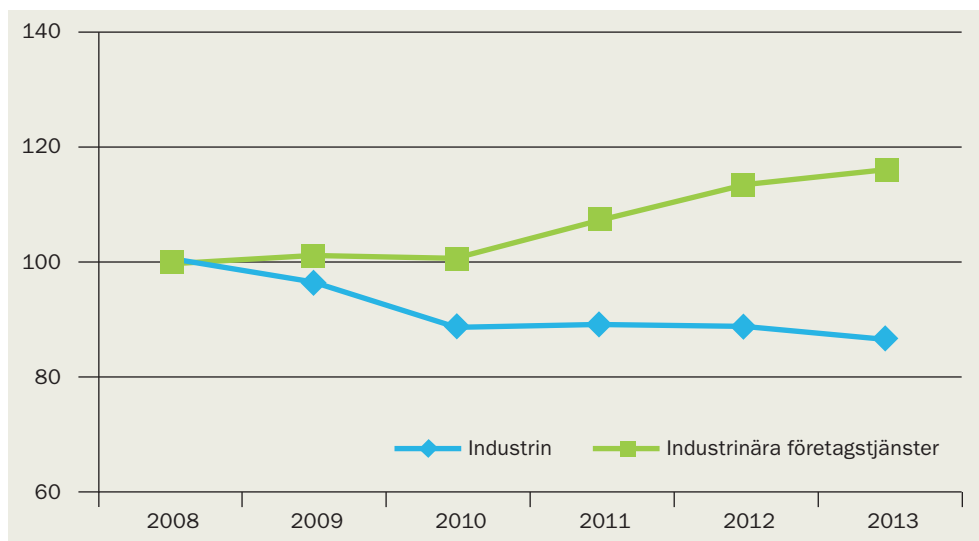
Förutom omfattande varsel och nedläggningar av verksamheter under 2008-2009 har sannolikt externalisering, dvs olika former av outsourcing, bidragit till att statistiken visar att färre personer är anställda inom industrin.

Diagram 5.1 nedan visar utvecklingen av antalet anställda inom industrin i förhållande till vad vi här kallar industrinära företagstjänster.¹² Medan antalet anställda inom industrin har minskat med omkring 14 procent mellan 2008 och 2013 har antalet anställda inom industrinära företagstjänster ökat med cirka 16 procent under samma period. Man kan givetvis hävda att ökningen av ”industrinära tjänster” inte beror enbart på att industriföretag externaliserat verksamheter i större utsträckning. Men diagrammet kan ändå användas som en indikation på att en viss förskjutning har skett från anställning i industrin till företag som levererar tjänster till industriföretagen.

Under 2013 var så mycket som 528 000 personer anställda i den här typen av tjänsteföretag, en ökning med 74 000 personer från 2008. Ökningen är tydligast inom data-servicebyråer, tekniska konsultbyråer och konsultbyråer inom PR, kommunikation, organisationskonsulter, kontorstjänstföretag samt företag för säkerhetssystemtjänster.

Diagram 5.1

Anställda inom industrin och industrinära tjänster, 2008-2013, index 2008 = 100

12) För att få en uppfattning av omfattningen av externalisering av industrianställda till tjänstesektorn har vi tittat närmare på utvecklingen av antalet anställda i industrinära företagstjänster. I denna kategori, som givetvis också säljer tjänster till andra tjänsteföretag och offentliga verksamheter ingår verksamheter under SNI 2007: 62-82,9. Inom dessa kategorier återfinns bland andra programvaruproducenter, datakonsulter, konsultbyråer inom PR, och tekniska konsultbyråer.

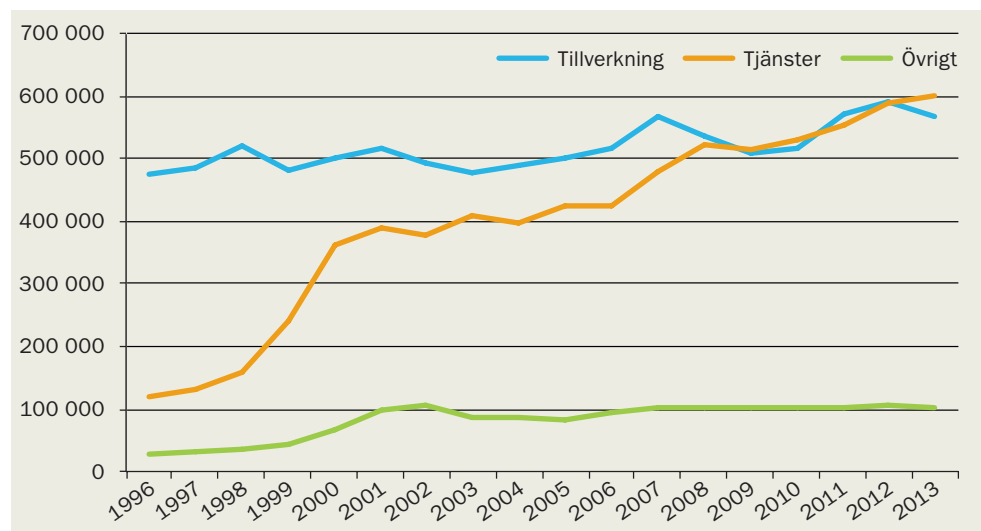
En fråga man kan ställa sig är hur den tilltagande externaliseringen av industriarbete påverkar industrin och löneavtalsrörelsen. Till viss del kan externaliseringen bidra till att renodla lönebildningen inom industrin. Vissa typer av kvalificerade tjänster kan vara svåra att bemanna inom ramen för befintlig verksamhet. För att locka till sig arbetskraft måste arbetsgivaren därför höja lönerna. Men det skulle påverka lönenivån för andra i samma eller liknande kategori. Genom att outsourca vissa typer av arbetsuppgifter eller funktioner kan man låta underleverantören hantera löneglidningen eller använda brist-arbetskraften mer effektivt. Den tilltagande externaliseringen kan således betraktas som ett led i en strukturrationalisering som, rätt genomförd, kan bidra till ökad produktivitet.

Minskningen av antalet anställda inom industrin behöver således inte betyda att Sverige avindustrialiseras, snarare att de anställdas sektorstillhörighet omklassificeras från direkt industriarbete till olika former av tjänster. Det är däremot svårt att säkerställa med exakthet vilken omfattning sådan omklassificering sker.¹³

En annan möjlig förklaring till det minskande antalet anställda inom industrin är att storföretagen i större utsträckning expanderar utomlands. Statistik från Tillväxtanalys visar att antalet anställda i svenska storföretags dotterbolag utomlands har ökat markant den senaste 15-årsperioden, se diagram 5.2. Svenska koncerner har sedan 1998

Diagram 5.2

Svenska koncerners anställda i utlandet år 1996 – 2013 fördelat på tillverkningsindustri, tjänstesektor och övrigt.

Källa: Tillväxtanalys.

13) För en fördjupad diskussion om sambandet mellan minskad sysselsättning inom industrin och omklassificering av industriarbete till tjänstesektorn, se IER (2012) och (2015).

fler anställda utomlands än i Sverige. Antalet industrianställda i svenska dotterbolag utomlands ökade betydligt 2007, en expansion som dämpades genom finanskrisen 2008-2009. Under 2011 skedde en viss återhämtning, som motsvarar den nedgång som skett av antalet industrianställda i Sverige.

Den internationella expansionen betyder inte nödvändigtvis att arbetstillfällena inom den svenska industrin flyttas utomlands, snarare att företagens expansion sker utomlands istället för i Sverige. En undersökning genomförd av SCB visade exempelvis att 2 498 arbetstillfällena förlorades inom den svenska industrin till följd av flytt utomlands under åren 2009-2011 (SCB, 2014).¹⁴ Utflyttningen av produktion utomlands möjliggör ytterligare expansion av produktion utomlands.

Den internationella tillväxten bland svenska företag sker framförallt inom tjänstesektorn. Antalet anställda i utlandet inom svenska koncerner inom tjänstesektorn har mer än femdubblats sedan slutet av 1990-talet. Det förekommer således inte enbart en omklassificering av industriarbete till tjänsteverksamheter i Sverige. Motsvarande skifte förekommer också utomlands.

Det finns således två huvudsakliga utvecklingstrender. En tydlig omklassificering av tidigare industriarbete mot tjänstearbete och en expansion av industriarbete i svenska företags dotterbolag utomlands. Det behöver inte innebära direkt utflyttning av arbetstillfällena från Sverige till andra länder, däremot att expansionen sker utomlands snarare än i Sverige. Dessa två utvecklingstendenser reser viktiga frågor med avseende på den svenska industrins konkurrenskraft i framtiden. Det förefaller viktigt att överväga hur förutsättningar kan skapas för att göra det mer attraktivt att investera i ny produktion i Sverige, utan att för den skull förhindra nödvändig strukturomvandling.

5.2 ARBETSLÖSHET, OMSTÄLLNING OCH BEMANNING

Under 2014 var i genomsnitt 275 000 personer som inte studerar heltid registrerade som arbetslösa hos arbetsförmedlingen varje månad. Det är en klar minskning sedan 2009, men långt ifrån den nivå som var före finanskrisen 2007. De senaste siffrorna från SCB indikerar att det genomsnittliga antalet icke heltidsstuderande arbetslösa per månad under de första sju månaderna 2015 ligger något lägre, cirka 268 000.¹⁵

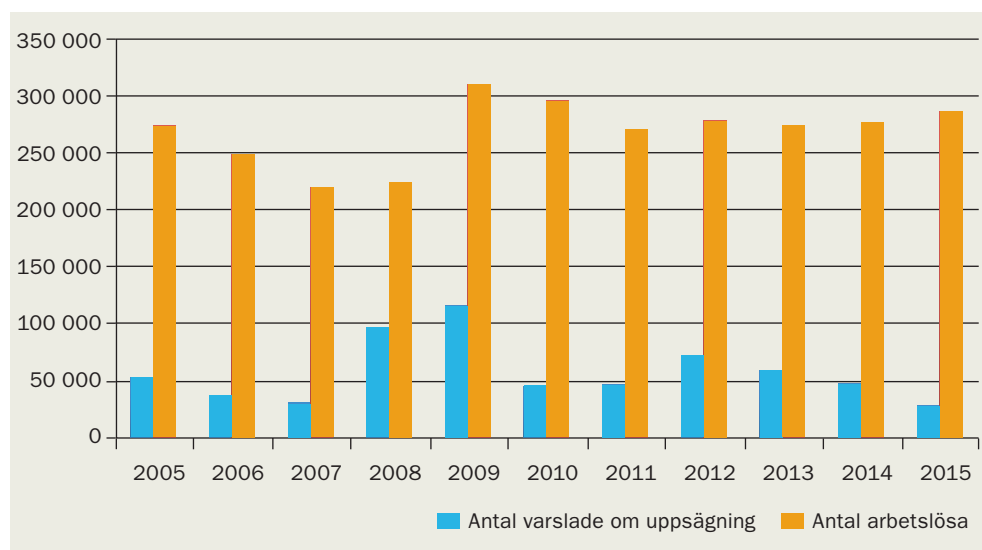
Det ligger nära till hands att se den ökade arbetslösheten som en följd av varselvågen som följde av finanskrisen 2008-2009. Under 2008-2009 varslades mer än 200 000 personer om uppsägning i landet som helhet. Antalet varsel har sedan dess minskat och under de första åtta månaderna 2015 är antalet personer varslade om uppsägning i nivå med året före krisen 2007.

14) SCB (2014). Fokus på näringsliv och arbetsmarknad hösten 2014, information om utbildning och arbetsmarknad, rapport 2014:3, Örebro:SCB.

15) Den officiella arbetslöshetsstatistiken inkluderar även studerande. För att få ett för industrin mer relevant mått på utvecklingen har vi här valt att ta bort de heltidsstuderande i redovisningen.

Diagram 5.3

Antal varsel om uppsägning samt antal arbetslösa, 1992-2015

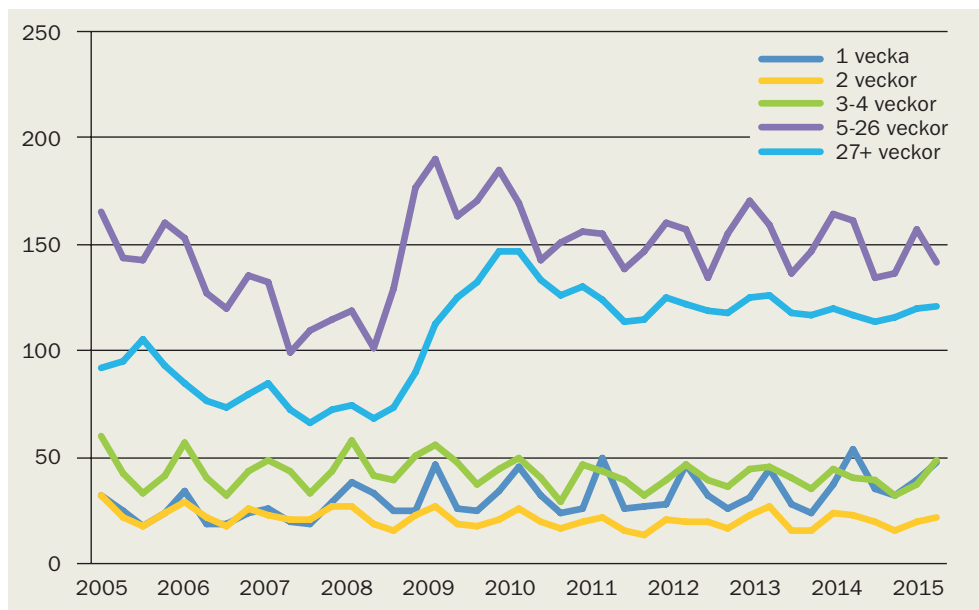

Källa: Arbetsförmedlingen.

Den ökade arbetslösheten är inte nödvändigtvis en direkt effekt av den våg av uppsägningar som följde i finanskrisens spår. Däremot finns det ett indirekt samband. Den ökande arbetslösheten efter 2008 består till stor del av en ökning av antalet långtidsarbetslösa, se diagram 5.4. Det partsgemensamma omställningsstödet innebär att de som sägs upp relativt snart finner ny sysselsättning. Enligt TRR Trygghetsrådet och TSL är omställningstiden omkring 7-8 månader för lejonparten av de uppsagda. Men för dem som redan var arbetslösa innan krisen ökar arbetslöshetstiden, vilket visar sig i arbetslöshetsstatistiken som en ökning av antalet personer som varit arbetslösa mer än 27 veckor. De långtidsarbetslösa är således inte nödvändigtvis samma personer som nyligen sagts upp.

Diagram 5.4

Arbetslösa i ekonomin som helhet, 15-74 år, 1000-tal efter arbetslöshetstid, 2005:1-2015:2

Källa: Egna bearbetningar av data från Arbetsförmedlingen.

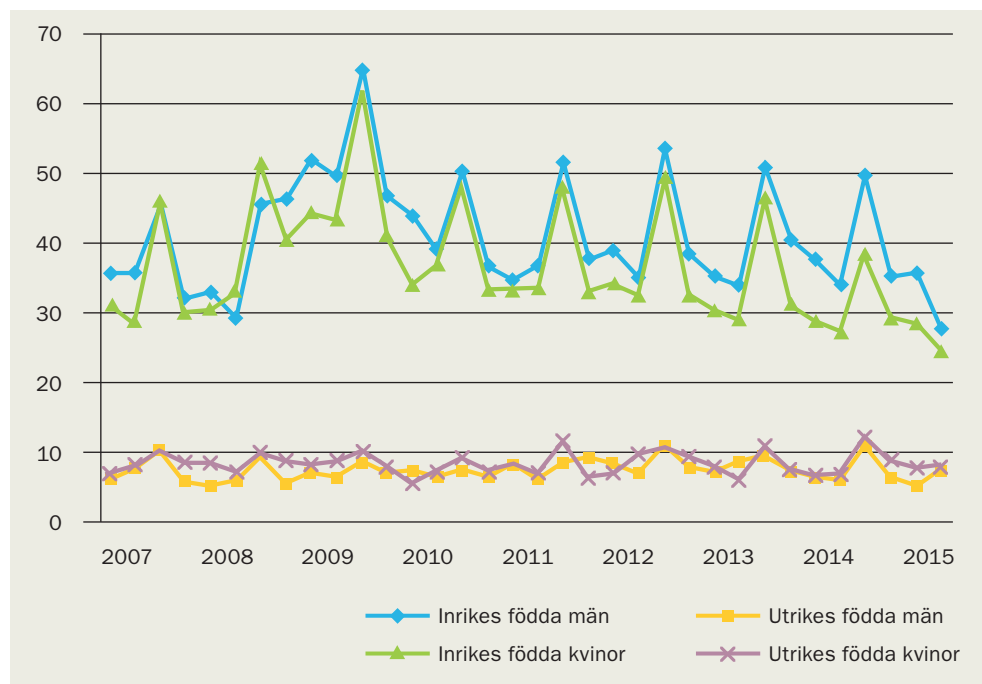
På samma sätt bidrog finanskrisen till att göra unga och utlandsföddas tillträde till arbetsmarknaden svårare. Arbetsgivare har i allmänhet en tydlig preferens för kvalificerad arbetskraft med arbetslivserfarenhet. Det är också en av poängerna med det parts-gemensamma omställningssystemet, att skapa förutsättningarna att ta tillvara på den kompetens som måste lämna verksamheter i samband med strukturrationalisering och omallokera kompetensen till verksamheter som har behov av arbetskraft.

I samband med omfattande varsel är utbudet av erfaren arbetskraft gott. Det blir då svårare för yngre med begränsad arbetslivserfarenhet att konkurrera om de jobb som finns. Det är därför inte förvånande att den ökande ungdomsarbetslösheten har diskuterats intensivt de senaste åren och parterna har riktat specifika satsningar för att underlätta för unga och utlandsfödda att komma in på arbetsmarknaden. Det är däremot svårt att säga något entydigt om huruvida dessa åtgärder har haft några betydande effekter. Unga utrikesfödda (15-24 år) hade en arbetslöshet på 34 procent i augusti i år, medan unga inrikesfödda hade en arbetslöshet på knappt 13 procent enligt SCB:s arbetskraftsundersökning, AKU.

Som diagram 5.5 nedan visar har antalet unga (15-24 år), som varken arbetar eller studerar (NEET), minskat successivt sedan 2009. Den tydligaste minskningen har skett bland inrikes födda kvinnor, där andelen NEET andra kvartalet i år var nere i 5 procent. En möjlig förklaring är att fler unga kvinnor studerar. Antalet utrikes födda ungdomar som varken arbetar eller studerar har däremot varit relativt konstant under den studerade tidsperioden. Unga utrikesfödda kvinnor är särskilt utsatta, där 10,3 procent varken arbetade eller studerade andra kvartalet i år, jämfört med 8,7 procent för män.

Diagram 5.5

Unga 15-24 år som varken arbetar eller studerar (NEET), 1000-tal efter kön och inrikes/utrikes födda, kvartalsdata, 2007-2015

Källa: Egna bearbetningar av data från SCB.

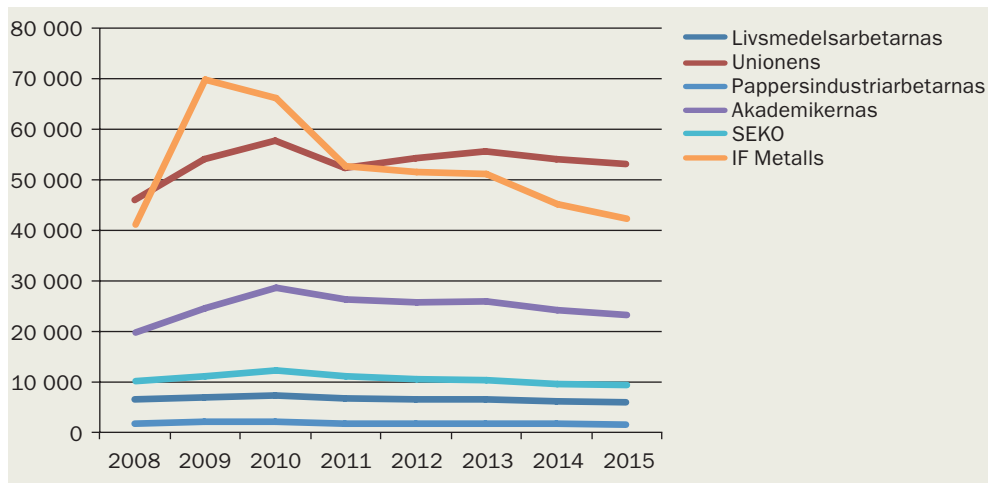
Läget på arbetsmarknaden är således varken radikalt bättre eller sämre. Arbetslösheten har stabiliserats på en högre nivå och det finns få tecken på tydliga förbättringar. Den ökande långtidsarbetslösheten är ett allvarligt problem, som riskerar att skapa märkbara klyftor i samhället. I nästa avsnitt tar vi en närmare titt på industrins arbetsmarknad.

5.2.1 ARBETSLÖSHETEN INOM INDUSTRIEN

Arbetslösheten inom industrin är fortfarande hög, men det finns en tydligt nedåtgående trend. Under första halvåret 2015 var i genomsnitt omkring 145 000 personer med industribakgrund arbetslösa per månad (både tjänstemän och arbetare). Det kan jämföras med 2010 då 187 000 personer var registrerade som arbetssökande hos arbetsförmedlingen. Medlemmar i IF metalls a-kassa uppvisar den tydligaste nedgången i jämförelse med krisåren.

Diagram 5.6

Antal arbetssökande fördelade efter a-kasetillhörighet, genomsnitt per månad, 2008-2015

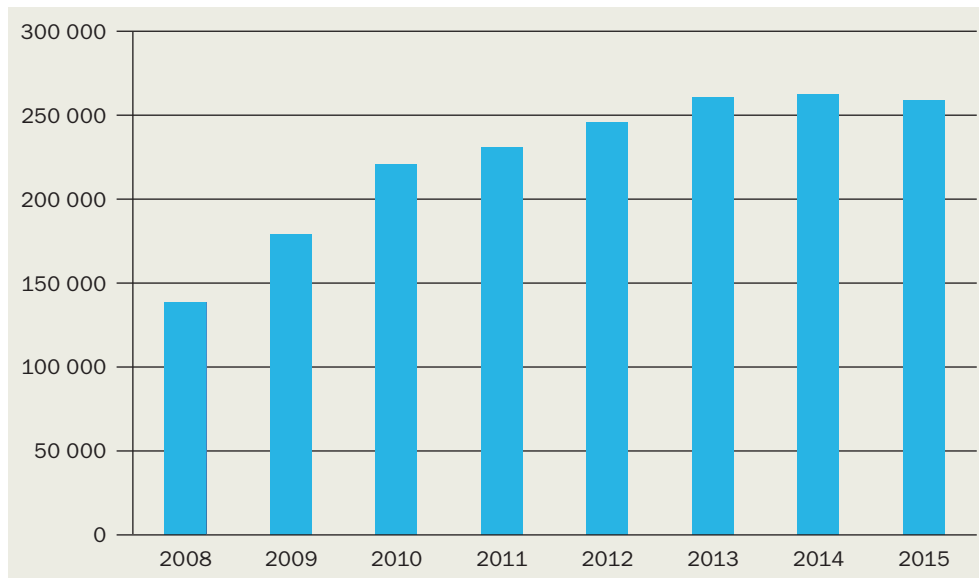

Källa: Egna bearbetningar av data från Arbetsförmedlingen.

Den kanske viktigaste utvecklingstendensen är dock att en allt större population av arbetssökande inte är medlem i någon a-kassa, se diagram 5.7 nedan. Det bör poängteras att denna grupp inte nödvändigtvis tillhör kategorier som täcks av industriavtalet, utan representerar en generell utvecklingstendens på arbetsmarknaden.

Diagram 5.7

Antal arbetssökande registrerade hos arbetsförmedlingen utan medlemskap i a-kassa, genomsnitt per månad, 2000-2015.

Källa: Egna bearbetningar av data från Arbetsförmedlingen.

5.2.2 ANVÄNDNINGEN AV BEMANNINGSFÖRETAG

Allt sedan avvecklingen av arbetsförmedlingsmonopolet i Sverige 1993 har det förekommit en intensiv debatt om bemanningsföretagens roll på den svenska arbetsmarknaden, Bergström, m.fl., (2007).¹⁶ Farhågor om en ökande inhyrning av arbetskraft har samsatts med svarta rubriker om oseriösa bemanningsföretag som exploaterar sina anställda. Det är emellertid svårt att bilda sig en klar bild av omfattningen av användningen av inhyrd arbetskraft på den svenska arbetsmarknaden. Bemanningsföretagens arbetsgivarorganisation publicerar inte någon statistik om hur många personer som arbetar som uthyrda. De publicerar enbart omsättningsstatistik, som bygger på en enkät som skickas till de största företagen inom branschen. Sedan 2008 publicerar däremot SCB branschstatistik om antalet anställda bland personaluthyrningsföretag ur företagsdatabasen. Statistiken baseras, enligt SCB, på ett konstruerat mått utifrån företagets kontrolluppgifter och kan inte direkt jämföras med andra sysselsättningsmått.

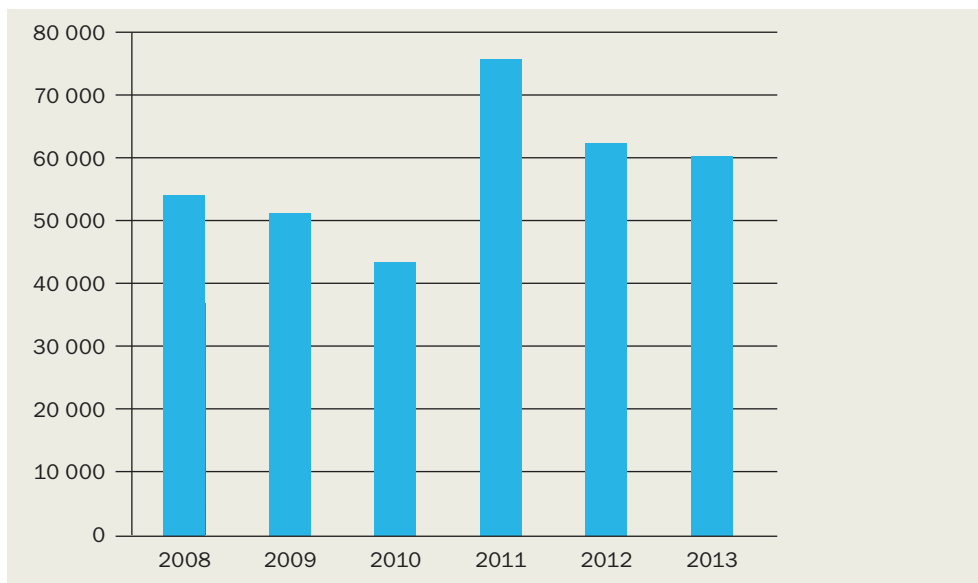
Jämförelsen visar att även om det skett en viss ökning sedan 2008, har antalet anställda inom branschen aldrig varit mer än 80 000 personer, dvs inte mer än 1,6 procent av antalet sysselsatta i landet. I jämförelse med andelen visstidsanställda (ca 15 procent av arbetskraften) utgör anställda vid personaluthyrningsföretag således en väldigt liten andel. Ökningen under 2011 kan förklaras med den osäkerhet arbetsgivare har upplevt i samband med återhämtningen i produktionen. Köparen av bemanningstjänster har helt enkelt inte kunnat avgöra om signaler på ökad efterfrågan är beständiga eller inte. Därför har produktionsuppgången i vissa fall tillfälligtvis bemannats med inhyrd personal.

Tyvärr avslutade SCB publiceringen av denna statistik 2014, varför det inte går att identifiera någon utvecklingstendens sedan dess. En brist med statistiken är att det inte går att urskilja de anställda som placeras på uppdrag hos kund från de anställda, som arbetar med att leda och administrera personaluthyrningsföretaget och matcha de uthyrda med uppdrag. Det går inte heller att urskilja i vilken utsträckning de uthyrda verkar inom industrin. Bemanningsföretagen hävdar däremot att bemanningsbranschen ökar inom vad de kallar industrin. Omfattningen av denna bemanningsverksamhet i termer av antalet anställda är däremot svårt att säga något om. Uppskattningsvis rör det sig om cirka 10 000-15 000 personer. Det finns anledning att tro att den osäkerhet som råder avseende det långsiktiga konjunkturläget innebär att användningen av inhyrd arbetskraft kommer att öka. Ökade sjukskrivningstal och förlängda sjukskrivningsperioder kan också leda till en ökning av antalet anställda inom bemanningsbranschen.

¹⁶ Bergström, O., Håkansson, K., Isidorsson, T., och Walter, L. (2007). Den nya arbetsmarknaden – Bemanningsbranschens etablering i Sverige. Lund: Academia Adacta.

Diagram 5.8

Antalet anställda inom personaluthyrningsföretag, 2008-2013

Källa: Företagsdatabasen, SCB.

SCBs företagsdatabas visar också på en stark tillväxt i antalet företag inom branschen. Sedan 2008 har mer än 400 företag tillkommit, framförallt mindre företag med upp till fyra anställda, som har ökat med 60 procent. Det förekommer också en ökad koncentration. De stora företagen blir allt större och sedan 2008 har antalet personaluthyrningsföretag med fler än 500 anställda ökat med 60 procent, från 10 till 16.

5.3 MATCHNINGSPROBLEM OCH KOMPETENSBRIST

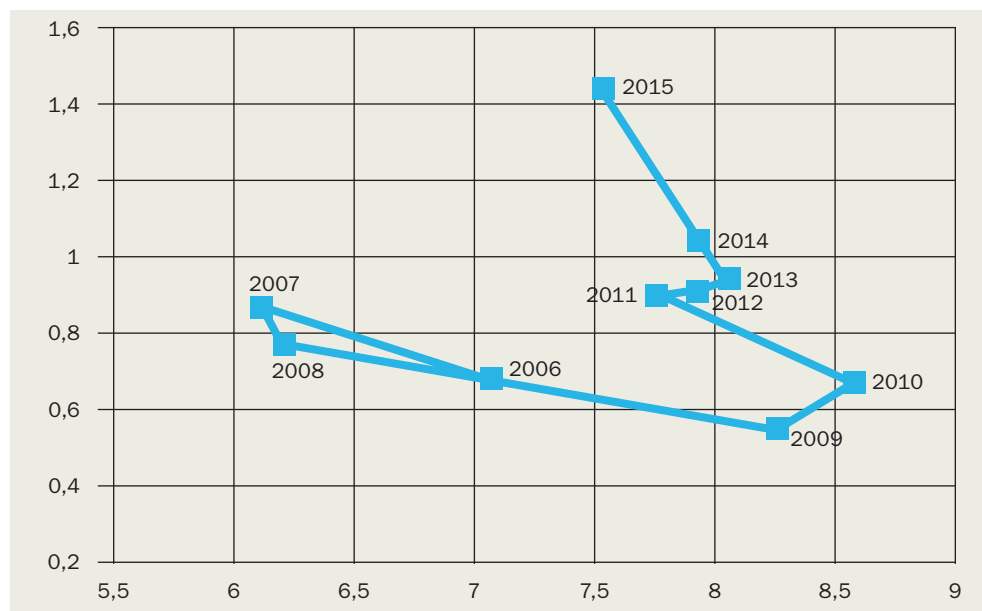
Ett ofta diskuterat problem är matchningsproblem på den svenska arbetsmarknaden och industrins brist på kvalificerad arbetskraft. Förutom att brist på arbetskraft kan hämma tillväxten, kan den vara problematisk eftersom det riskerar att leda till löneglidning, d.v.s. att arbetsgivaren måste höja lönerna utöver avtalad lön för att attrahera arbetskraft, vilket i sin tur kan vara inflationsdrivande (Uddén Sonnegård, 2003).¹⁷ Ett sätt att bedöma matchningsproblematiken på arbetsmarknaden är att jämföra hur arbetslösheten utvecklas över tid med antalet kvarstående lediga platser hos arbetsförmedlingen i relation till antalet personer i arbetskraften, den så kallade Beveridgekurvan. Som diagram 5.9 visar har arbetslösheten ökat sedan finanskrisen 2008. Samtidigt har andelen kvarstående lediga platser ökat, vilket tyder på en försämring av arbetsmarknadens funktionssätt.

17) Uddén Sonnegård, E. (2003) År "löneglidning" ett problem?, Penning och Valutapolitik, nr 4.

Det finns flera möjliga orsaker till denna försämring. En vanlig förklaring är att själva matchningen på arbetsmarknaden har försämrats. Antingen på grund av att de åtgärder och institutioner som verkar för att skapa matchning på arbetsmarknaden inte fungerar väl eller för att de arbetssökande inte är villiga att förflytta sig till de orter där arbetstillfällen finns. En annan förklaring kan vara bristande överensstämmelse mellan de arbetslösas faktiska kvalifikationer och de kvalifikationer som de lediga platserna kräver. Med tanke på att andelen kvarstående platser ökat medan arbetslösheten minskat på senare tid, tyder det på att det framförallt rör sig om den senare typen av förklaring, dvs bristande överensstämmelse mellan utbud och efterfrågan av arbetskraft, vilket ofta tolkas som att den lediga arbetskraften inte har den kompetens som arbetsgivarna efterfrågar.

Diagram 5.9

Beveridge-kurva, årsgenomsnitt, 2006-2015:8, kvarstående lediga platser i förhållande till antalet i arbetskraften, procent (y-axel) och arbetslöshet, procent (x-axel)

Källa: Egna bearbetningar av data från SCB och Arbetsförmedlingen.

För att råda bot på denna problematik föreslås ofta utökade utbildningsinsatser och arbetsmarknadspolitiska åtgärder för att på så sätt skapa bättre enhetlighet mellan utbud och efterfrågan. Det finns dock anledning att tro att problemet är mer strukturellt i sin karaktär. Det svenska näringslivet efterfrågar inte helt och hållet den typ av arbetskraft som finns tillgänglig. Med denna utgångspunkt är handlingsalternativen annorlunda och mer fokuserade på att påverka efterfrågan på ett sådant sätt att den är bättre anpassad till det utbud av arbetskraft som finns tillgängligt, antingen genom att sänka kompetenskraven eller att förändra sättet att organisera arbetet så att arbetstillfällen kan

genereras för den tillgängliga arbetskraften, t.ex. genom enklare arbetsuppgifter där den enskilde medarbetarens kompetensnivå inte är lika avgörande. Den långsiktiga utvecklingen inom industrin innebär att den typen av arbetsuppgifter har blivit allt ovanligare.

En analys av industrins efterfrågan på arbetskraft visar också att en inte försumbar del av industriföretagen upplever en arbetskraftsbrist. Enligt Teknikföretagens barometer, för 3:e kvartalet 2015, rapporterar 16 procent av företagen brist på yrkesarbetare (jämfört med 13 procent i maj) och andelen företag som rapporterar en oförändrad brist på ingenjörer på 22 procent. Små- och medelstora företag uppger att de har brist på arbetskraft i större omfattning än storföretag.

Ett annat sätt att bedöma graden av brist på arbetskraft är att mäta förändringar av efterfrågan på arbetskraft inom industrin. SCB producerar statistik över rekryterings- och vakansgrad, d.v.s. antalet lediga jobb i förhållande till antalet anställda och antalet obemannade jobb i förhållande till antalet anställda. Som diagram 5.10 visar ökade antalet lediga jobb inom industrin efter den djupa krisen 2008-2009. Under 2011 uppnåddes en topp. Rekryteringsaktiviteten minskade däremot och under 2012 uppnåddes återigen en lägsta nivå. Sedan dess har industrins rekryteringsaktivitet ökat långsamt och uppgår under andra kvartalet 2015 till 1,4 procent.

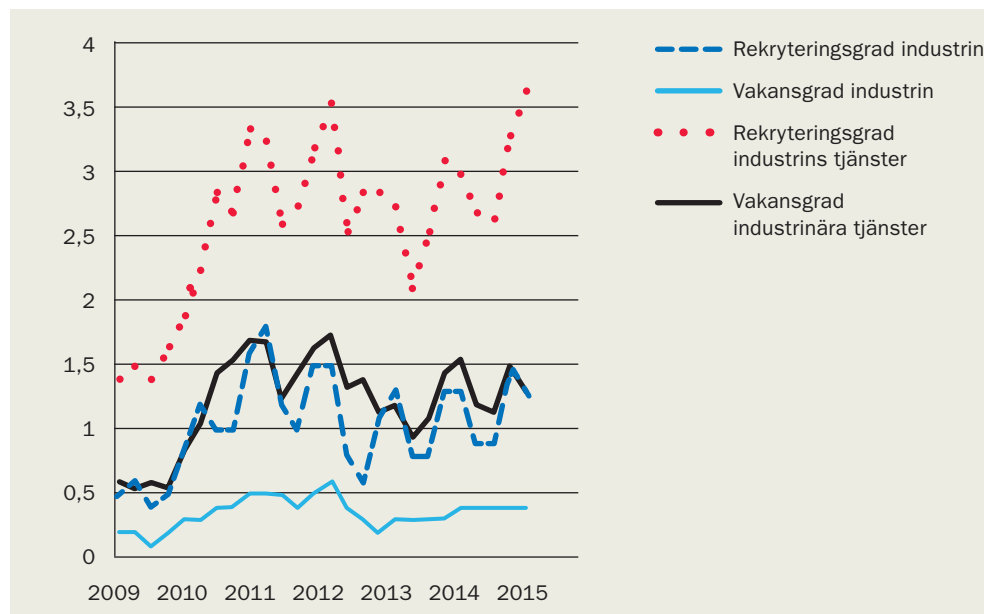
Sedan 2013 har antalet vakanser i förhållande till antalet anställda inom industrin, den så kallade vakansgraden, också ökat något, se diagram 5.10. Det betyder att det finns en ökande brist på arbetskraft.¹⁸ Ökningen är däremot relativt begränsad och vakansgraden är fortfarande på en relativt låg nivå, cirka 0,4 procent. Diagrammet visar att rekryteringsaktiviteten inom industrin ökar ungefär i samma takt som vakanserna, vilket tyder på att det inte är något större matchningsproblem för industrins arbetsmarknad. Om vakansgraden skulle öka snabbare än rekryteringsgraden, skulle det tyda på ett tilltagande matchningsproblem.

Jämförelsen med utvecklingen inom industrinära tjänster ger däremot en något annorlunda bild av industrins kompetensbrist. Inom industrinära tjänster har både rekryteringsgraden och vakansgraden legat på en högre nivå än inom industrin. Med tanke på att industrin i allt större utsträckning externaliserar en del av sin kompetensförsörjning till den industrinära tjänstesektorn kan därför delar av de rekryteringsaktiviteter som görs inom den sektorn behöva tas med i bedömningen.

¹⁸⁾ En vakans definieras som otillfredsställd efterfrågan på arbetskraft.

Diagram 5.10

Rekryterings- och vakansgrad inom industrin och industrinära tjänster, 2009-2015 kv 2

Källa: SCB, egna bearbetningar.

Sammanfattningsvis råder ett betydande matchningsproblem på den svenska arbetsmarknaden, som grundar sig i svag koppling mellan utbud och efterfrågan på arbetskraft. Inom industrin förekommer en svag ökning av rekryteringsaktiviteten. Den långsamt ökande vakansgraden tyder inte på betydande problem att tillsätta de tjänster som utlyses inom industrin, särskilt gäller detta stora företag medan små- och medelstora företag kan ha större svårigheter. Vi bedömer att risken för löneglidning på grund av kompetensbrist inte är hög. Om vi däremot även räknar med inom vad vi här kallat för industrinära tjänster kan vi konstatera att rekryterings- och vakansgraden är betydligt högre inom denna sektor. Den reella kompetensbristen för industrin skulle kunna vara större än vad som framgår av vakans- och rekryteringsgradsstatistiken för industrin.¹⁹ Ytterligare studier bör klarlägga sambandet mellan den expanderande industrinära tjänstesektorn och kompetensförsörjning inom industrin samt dess konsekvenser för löneutvecklingen.

19) Externalisering av arbete från industri till industrinära tjänster kan betraktas som ett sätt att reducera kompetensbristen inom industrin och därmed minska risken för löneglidning. När företag har svårt att finna kompetent arbetskraft kan det vara effektivt att lägga ut den arbetsuppgiften till ett tjänsteföretag (underleverantör av kompetens, t.ex. konsultföretag). Alternativet för företaget hade varit att försöka attrahera arbetskraft genom att höja lönerna. Men det skulle påverka lönenivån för andra "inhouse" tjänstemän inom samma eller liknande kategori. Externaliseringen bidrar därför till att hålla löneglidningen nere. Man accepterar att köpa enstaka konsulttimmar eller hyra in dyrare arbetskraft under en viss period, eftersom alternativet hade varit dyrare: att höja lönerna för dem som nyrekryteras och för övrig personal. För en djupare diskussion se Houseman, S. N., Kalleberg, A. L., & Erickcek, G. A. (2003). The role of temporary agency employment in tight labor markets. *Industrial & Labor Relations Review*, 57(1), 105-127.

6. KONSEKVENSER FÖR SVENSK LÖNEBILDNING

6.1 INDUSTRINS LÖNENORMERANDE ROLL

Löneförhandlingarna har efter Industriavtalets tillkomst 1997 baserats på att parterna inom de internationellt konkurrensutsatta näringarna – ibland säger man bara ”industrin” – inleder avtalsförhandlingarna och att deras förhandlingsresultat är vägledande för de resterande avtalsområdena. I praktiken avser normen den genomsnittliga centralt avtalade löneökningstakten. Detta tillåter ganska olika avtalskonstruktioner på olika avtalsområden, men normeringen samordnar ändå den genomsnittliga löneökningstakten.

Det finns starka teoretiska argument som understödjer vikten av lönenormeringen. Lönerörelsen i ett jämlikhetsinriktat land som Sverige präglas av att många löntagare och många arbetsmarknadsorganisationer är intresserade av sin löneökning relativt andra grupper. Det är också en ganska etablerad idé bland nationalekonomer och nationalekonomisk teoribildning att fackförbundens konkurrens om sitt relativa löneläge höjer löneyrkanden generellt. Eftersom lönerna inte på lång sikt kan överskrida arbetsproduktiviteten, innebär en sådan konkurrens lätt att arbetslösheten blir högre.

Förr i tiden – fram till 1990-talet – hanterades sådana problem med direkt centralisering av löneförhandlingar. Industrinormeringen ger dock ungefär samma fördelar. Normeringen leder till lönemoderation främst på grund av att den som förhandlar först har starka skäl att uppvisa lönemoderation. Eftersom alla andra förhandlingsområden kommer under normeringen att (i genomsnitt) erhålla ungefär samma centralt avtalade löneökning, finns det inget skäl att försöka förbättra sitt löneläge relativt andra grupper.

Det är också bra att den som sätter märket är en förhandlingssektor med ganska direkt exponering till internationell konkurrens. Att just industrin axlar den rollen har tjänat Sverige väl. Om ekonomins andra sektorer skulle varaktigt erhålla högre löneökningar, skulle industrin ha svårt att överleva. Industrin har också under de senaste 18 åren tjänat sig en oneklig legitimitet som den sektor som kan värna om samhällsekonomiskt ansvarstagande i lönebildningen.

Det påpekas ibland att industrinormeringen blir mindre nyttig eftersom industrins sysselsättningsandel minskar trendmässigt. Man ska dock beakta att industrin ändå dominerar utbytet av varor och tjänster med utlandet. Detta innebär att industrin har starkast koppling till de priser som styr svenska företags konkurrensmöjligheter gentemot utlandet, inklusive importpriserna.

Än så länge har normeringen också tydligt styrt lönesättningen (se Diagram 2.1). De centrala avtalen kan ibland innefatta ganska olika och diversifierade avtalskonstruktioner och tidsprofiler, men det visar sig ändå att den genomsnittliga ökningstakten på olika avtalsområden respekterar industrimärket ganska väl.²⁰ Möjligheten att ackommodera ganska olika avtalskonstruktioner och tidsprofiler för lönehöjningarna är onekligen en stor fördel med industrinormeringen. Det frågas ibland om sifferlösa avtal är ett hot mot lönenormeringen, men vi tycker att de rymmer väl inom normeringens grundidé. När sifferlösa avtal används, styrs den genomsnittliga löneökningstakten inte direkt av industrimärket, men sifferlösa avtal ger generellt inte upphov till ett sådant starkt lönestryck uppåt som allvarligt skulle hota lönenormeringen. Kollektivavtalen begränsar ju generellt inte lönerna uppifrån. Det kan förstås hända att marknadskrafterna och lokala och individuella löneuppgörelser även utanför avtalsrörelsens ram leder till höga löneökningar för dem som täcks av sifferlösa avtal, men sådana marknadsdrivna lönespiraler skulle definitivt inte dämpas av att centrala avtal innefattade kollektiva löneökningar för alla. Således anser vi inte att sifferlösa avtal strider mot lönenormeringens principer.

Vår bedömning är således att normeringen har gagnat både industrin och samhällsekonomin. I sin senaste årsrapport skriver Medlingsinstitutet: ”En studie av den internationellt konkurrensutsatta sektorns lönenormerande roll visar att dess avtal påverkar i stort sett hela arbetsmarknaden. Det sker antingen direkt genom förhandlingsordningsavtal eller indirekt genom avtalens spridningseffekter och genom parternas samverkan eller samordning.”²¹

6.2 KONJUNKURLÄGET OCH LÖNERÖRELSEN

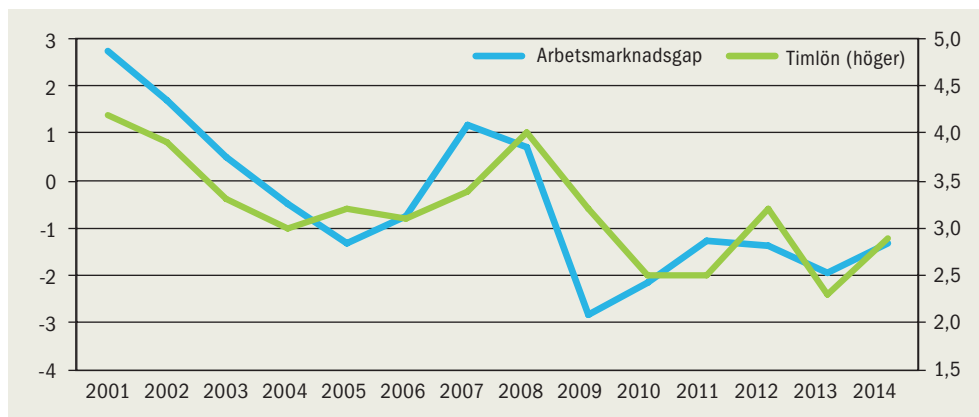
Sveriges ekonomi befinner sig nu i en återhämtningsfas. Det observerade konjunkturella mönstret är att löneökningstakten då börjar öka något. Lönerna brukar ju öka något långsammare i lågkonjunkturer, eftersom löntagarnas förhandlingsposition är svagare då arbetslöshetsrisken är högre. När ekonomin återhämtar sig, förbättras löntagarnas förhandlingsstyrka samtidigt som företagens lönsamhet (under de flesta återhämtningsfaserna) förbättras. Detta brukar leda till en snabbare löneökningstakt ända fram till nästa konjunktursvacka. Detta mönster illustreras i Diagram 6.1, som visar Konjunkturinstitutets mått på arbetsmarknadens konjunkturella läge samt timlöneökningen i näringslivet.

20) Detta var exempelvis fallet i 2010 års avtalsrörelse. Se Konjunkturinstitutet, Lönebildningsrapporten 2010, s. 33.

21) Medlingsinstitutet, Årsrapport 2015.

Diagram 6.1

Konjunkturinstitutets mått på arbetsmarknadsgap samt timlöneökningen i näringslivet

Källa: Medlingsinstitutet (timlöner) och Konjunkturinstitutet (arbetsmarknadsgap).

Utgångsläget för den nu förväntade återhämtningen kännetecknas dock av vissa ganska speciella drag. Sverige har undergått en lågkonjunktur där inflationsförväntningarna har på ett ihärdigt sätt har etablerat sig på en låg nivå.²² Detta innebär bland annat att sambandet mellan Riksbankens räntebeslut och lönesättarnas lönebeslut inte nödvändigtvis fungerar som man normalt skulle förvänta sig.

Under en mer konventionell återhämtning finns det en tydlig växelverkan mellan arbetsmarknadens parter och Riksbanken. När löneökningstakten och därmed enhetsarbetskostnaderna tilltar i takt med återhämtningen, signalerar Riksbanken hur styrräntan används för att dämpa återhämtningen när ekonomin så småningom närmar sig ett läge där inflationstrycket blir för högt. Samma mekanism betonas ofta i Konjunkturinstitutets Lönebildningsrapporter. Lönesättarna måste då förutom industrins internationella konkurrensläge också väga in hur löneökningstakten bemöts av Riksbanken. Riksbankens styrräntebana är viktig för den inhemska efterfrågan men även för industrin, eftersom en högre ränta i Sverige tenderar också att förstärka den svenska kronan och på så sätt försämra industrins konkurrenskraft. Detta samband är förstås inte mekaniskt och växelkursen påverkas av en rad komplicerade mekanismer.²³

Under den nuvarande lågkonjunkturen har styrräntan dock legat under noll från och med februari 2015 och inflationsförväntningarna har ihärdigt fastnat på en låg nivå.²⁴ Det är klart att Riksbanken har under dessa omständigheter svårt att nå inflationsmålet. Som påpekats ovan i kapitel 4, säger Riksbankens egen inflationsprognos att KPI redan 2017 tydligt överskrider 2-procentsmålet. Andra bedömare än Riksbanken verkar utgå från att det tar längre tid, exempelvis Konjunkturinstitutet bedömer att inflationen 2017 ungefär träffar 2-procentsmålet (se Diagram 4.4).

22) Se vår tidigare rapport, "Inför avtalsrörelsen 2014", Industrirådet 2014.

23) Se vår tidigare rapport "Industrins konkurrenskraft, växelkurs och penningpolitik", En rapport från Industrins Ekonomiska Råd, juni 2014.

24) Se Konjunkturinstitutet, Konjunkturläget augusti 2015, Diagram 12, s. 10. Inflationsförväntningarna har enligt de allra senaste observationerna vänt uppåt, men vändningen har än så länge varit liten.

Riksbanken har således signalerat en fortsatt stimulerande penningpolitik och inte heller uteslutit ytterligare okonventionella åtgärder för att uppmuntra inflationsförväntningarna. Man ska dock också beakta att inflationens bestämningsfaktorer pekar åt olika håll. Den underliggande inhemska inflationen är något högre än KPI-ökningstakten. Det så kallade KPIF-måttet som inte innefattar effekterna av bostadsräntor (och därmed inte den uppmätta inflationsdämpande effekten av Riksbankens egen låg styrränta) överskrider KPI-måttet, och KPIF exklusive energin är än högre. (Enligt Konjunkturinstitutets Konjunkturläget augusti 2015 blir KPI, KPIF och KPIF exklusive energi 0,1 respektive 0,9 respektive 1,4 procent 2015, och 1,0 respektive 1,6 respektive 1,6 procent 2016). Den grova bilden är alltså att de internationella priserna trycker inflationen nedåt medan de inhemska prisimpulserna pekar måttligt uppåt. För lönesättningarna är KPI det viktigaste måttet vad löntagarnas köpkraft beträffar, men den tudelade inflationsbilden skapar en ganska stor osäkerhet om inflationstakten. Det kan alltså visa sig att inflationen förblir låg även om Riksbanken fortsätter att sänka räntan eller till och med vidtar mer okonventionella åtgärder såsom kvantitativa lättnader eller valutainterventioner.

Utifrån det speciella makroekonomiska läget har Riksbanken till och med pläderat för högre löneökningar, eftersom dessa skulle bidra till högre inflation och högre inflationsförväntningar.²⁵ På så sätt skulle lönesättningsprocessen bidra till att hjälpa Riksbanken att uppnå sitt mål.

Det är ovanligt att en centralbank ger sådana signaler, eftersom det normalt är centralbankens uppdrag att bromsa upp sysselsättningstillväxten när löner och priser börjar öka alltför snabbt. Därför brukar Riksbanken också normalt signalera att styrräntan höjs mer om lönerna ökar mycket (se t.ex. tidigare versioner av Riksbankens Penningpolitiska rapport). I nuläget är inflationsförväntningarna fortfarande på en låg nivå och Riksbankens styrränta ligger på -0,35 procent. Styrräntan kan sannolikt sänkas något mer, till -0,5 procent till exempel. Sannolikt kan styrräntan dock inte sänkas väsentligt mer. Riksbanken har inte uteslutit valutainterventioner för att försvaga kronan.

Jämfört med en mer konventionell återhämtning, bör Riksbankens signaler tolkas så att det finns ett ”räntehöjningsutrymme”: en inflatorisk signal i form av något accelererande löner skulle sannolikt inte bemötas med en rask styrräntehöjning. Detta innebär i sin tur att effekten på kronans växelkurs också skulle potentiellt kunna vara stark, så att en ”hög” löneökning får ett starkt genomslag i form av svagare krona. Detta skulle i sin tur både stimulera exporten och påskynda konvergensen av inflationstakten till inflationsmålet. Ett tydligt stöd för högre löneökningar har även uttryckts från akademiskt håll.²⁶

En annan viktig utgångspunkt är att lönenormeringen verkar ha kommit under ett större tryck än normalt. Det är inte ovanligt att man innan en avtalsrörelse har kommit i gång uttrycker dubier om huruvida märket nu ska accepteras. Många aktörer verkar dock nu betona att det finns ovanligt starka signaler om att några fackförbund inte vill

25) Se Per Janssons tal på LO den 15.9.2015 <http://www.riksbank.se/sv/Press-och-publicerat/Tal/2015/Jansson-Riksbanken-spar-inga-lonechocker/>

26) Se Lars Calmfors anförande på SNS, <http://www.sns.se/nyheter/2015/08/lars-calmfors-%E2%80%9Dhogre-loneokningar-kan-vara-battare-lagre-vid-nollranta.>

vara med i samordningen. Den viktigaste signalen är att fackförbundet Kommunal har hotat med att lämna LO-samordningen om undersköterskorna inte erhåller mer än industrimärket under den kommande avtalsperioden.²⁷

Om normeringen spricker, blir det högst osäkert om det går att återvända till den under de kommande åren. Därför är den kommande avtalsrörelsen laddad med risker.

Industriavtalets parter måste under de kommande månaderna avgöra sina yrkanden och målsättningar inför den kommande avtalsrörelsen. Vårt uppdrag är inte att komma fram med en rekommendation om en lämplig löneökningstakt. Eftersom läget på grund av vad som skrivits ovan ändå är speciell, har vi valt att karakterisera fördelarna och nackdelarna med olika avtalsutfall med hjälp av två alternativ, ett ”högt” och ett ”lågt”. Vi siffrar inte dessa alternativ utan försöker förtydliga deras följd effekter på ett intuitivt sätt.

Riksbankens argument om att högre löneökningar skulle bidra till en snabbare återgång till inflationsmålet är seriös och påminner om likadana argument som framfördes för några år sedan när Sveriges ekonomi befann sig nära deflationsrisken. Då argumenterade både Konjunkturinstitutet och professor Nils Gottfries för att en positiv löneökning skulle bidra till en bättre konjunkturutveckling.²⁸ Samma teoretiska argumentering kan principiellt gälla även i dag. En ”högre” löneökning kan, om allt går bra, bidra till en snabbare konjunkturuppgång för hela ekonomin. Flera mekanismer kan bidra till detta. En högre prisökningstakt med bibehållen räntenivå innebär att realräntan blir lägre, vilket stimulerar den inhemska efterfrågan. En högre inflationstakt med bibehållen ränta kan också försvaga kronan. Till sist kan man utgå från att högre löneökningar kan ge en kortsiktig positiv efterfrågeeffekt, eftersom löntagarna sannolikt också konsumerar en väsentlig del av sina löneintäkter på den inhemska varu- och tjänstemarknaden.

Ett absolut villkor för att dessa fördelar skulle falla ut att Riksbanken väldigt tydligt binder sig till att inte strama åt penningpolitiken även när löneökningstakten ökar.

Samtidigt ska man beakta att detta scenario också är förknippad med risker och nackdelar. Dels handlar det om att de ovan skisserade effekterna är osäkra, dels om att fördelarna och nackdelarna med höga respektive låga löneökningar inte ser likadana ut för industrin och resten av ekonomin.

Den främsta risken är att prisutvecklingen trots allt inte blir så gynnsam (d v s att inflationstakten inte ökar så mycket) som den teoretiska argumenteringen antyder. Den internationella omgivningen kan även framgent visa sig vara ganska deflatorisk, i och med att råvarupriserna förblir svaga och även den europeiska centralbanken har svårt att uppnå sitt inflationsmål. Det är en ganska utspridd oro bland nationalekonomer att den internationella ekonomin kommer att fastna i någon typ av ”secular stagnation” där både räntorna och inflationsimpulserna förblir svaga (se sidan 34 för en djupare

27) Se Annelie Nordströms och Lenita Granlunds DN-debattartikel, <http://www.dn.se/debatt/upp-till-bevis-lo-annars-kliver-vi-av-samordningen/>

28) Se Nils Gottfries: Att skapa arbeten : löner, anställningsskydd och konkurrens : bilaga 5-7 till Långtidsutredningen 2011, Stockholm: Fritzes , 2010, 7-120, samt Lönebildningsrapporten (Konjunkturinstitutet) 2009.

diskussion). Vi betraktar inte detta som ett automatiskt scenario, men det är någonting som definitivt inte är uteslutet. Hela den rika världen kännetecknas ju fortfarande av låg inflation (se tabell 3.1 och tabell 3.2 i rapporten).

Om industrins lönesättare nu skulle utgå från att inflationen i rask takt når upp till 2-procentsmålet, kan det visa sig att detta inte alls blir fallet, och att inflationen och inflationsförväntningarna förblir låga. Den svenska inflationen är ju en summa av internationella och inhemska inflationsimpulser, och om den internationella omgivningen förblir deflatorisk, kan det visa sig vara mycket svårt för Riksbanken att nå inflationsmålet, även om den får ”hjälp” av lönesättarna. Som påpekas i avsnitt 4.2 är inflationsprognoserna väldigt osäkra och Riksbankens egen inflationsprognos avviker tydligt uppåt från den genomsnittliga uppfattningen.

Om inflationen förblir låg och realräntan hög, uteblir eller försvagas de positiva effekterna som enligt analysen ovan kan förknippas med högre löneökningar. Om inflationen förblir låg, skapas faktiskt ett klassiskt lärobokexempel där arbetslösheten ökar på grund av att lönesättarna ”övertas” av lägre inflation.²⁹ Om t.ex. facket utgår från att inflationen blir 2 procent, kan detta mycket lätt hända. Detta skulle då innebära att sysselsättningen i hela ekonomin utvecklas svagt och att sysselsättningen i industrin minskar ytterligare.

Ur industrins synvinkel är det dock särskilt viktigt att även den ovan beskrivna växelkurseffekten kan utebli eller att växelkursen av andra skäl förstärks ytterligare. Det kausala sambandet mellan högre löneökningar och svagare krona är i och för sig teoretiskt korrekt. Som vi betonade i vår tidigare rapport,³⁰ har det inom den empiriska forskningen dock varit ganska svårt att hitta tydliga empiriska belägg för förklaringsmodellerna för växelkursen, särskilt när det är fråga om kortfristiga variationer.

Växelkursen påverkas helt enkelt av så många komplicerade faktorer att det inte går att på ett tillförlitligt sätt prognostisera växelkursens utveckling på ett eller två års sikt. En högre prisökningstakt och högre löner i Sverige kan väl ha en långfristigt försvagande effekt på kronan, men det är vanskligt att fastställa den kortsiktiga effekten på växelkursen. Det handlar om mycket komplicerad förväntningsbildning. En högre löneökningstakt kan till exempel på den internationella finansmarknaden tolkas som en signal om att Riksbanken ska inleda räntehöjningarna tidigare än vad som hittills förväntats. Detta skulle i sin tur kunna medföra att kronan apprecierar, i och med att placeringar i svenska kronor ter sig mer attraktiva. Det är ju svårt för Riksbanken att övertyga den internationella finansmarknaden om Sveriges mycket speciella läge där accelererande löner nu bemöts av fortsatt extremt stimulerande penningpolitik.

29) Detta motsvarar hur nationalekonomer ofta förklarar att det kostar jobb att få i stånd en nedväxling av inflationstakten. Om arbetsmarknadens parter i något land t.ex. är vana vid en 5 procents inflation och centralbanken vill varaktigt dämpa inflationstakten till 2 procent, kan det lätt hända att arbetsmarknadens parter – både lokalt och kollektivt – ändå under ett tag utgår från en inflationstakt på 5 procent eller någonstans mellan 2 och 5 procent. Då träffar man avtal som förutsätter en bättre lönsamhet hos företagen än vad som ex post blir möjligt, och då ökar arbetslösheten.

30) Se ”Industrins konkurrenskraft, växelkurs och penningpolitik”, En rapport från Industrins Ekonomiska Råd, juni 2014.

Samtidigt ska man beakta att de fördelar av en ”hög” löneökning som inte är förknippade med valutaförsvagningen främst gynnar den inhemska ekonomin. Lägre realränta är bra för inhemsk konsumtion och högre inflation gagnar svenska företag som kan öka sina priser. Om växelkurseffekten skulle utebli, skulle den svenska industrin däremot inte få någon ”utdelning” alls av höglönealternativet. Industrin får ju inte heller någon särskild nytta av den kortfristiga (positiva) efterfrågeeffekten av högre löneökningar.

Hur skulle då ett utfall med ”låga” löneökningar för industrin se ut? I detta fall får Riksbanken inte den önskade draghjälpen från lönesättarna, och inflationstakten förblir låg. Det kan lätt hända att detta stjälpur den inhemska ekonomiska utvecklingen något, eftersom de ovan nämnda positiva effekterna av en högre prisökningstakt uteblir.

Däremot kan detta scenario ändå vara tillfredsställande eller till och med gynnsamt för den svenska industrins lönsamhet, eftersom Riksbanken i detta fall sannolikt kommer att fortsätta med penningpolitiska stimulansåtgärder. Sannolikt skulle styrräntan sänkas ytterligare, men det är inte alls uteslutet att Riksbanken skulle initiera valutainterventioner för att försvaga kronan. Då skulle industrins lönsamhet främjas av en svagare krona samt lägre löneökningar. Däremot har den möjligen svagare inhemska efterfrågan inte någon större effekt på exportindustrin. Därför ser riskbilden i detta alternativ mindre hotfullt ut just ur industrins synvinkel.

Sammanfattningsvis tycker vi att man utsätter den svenska industrin för en ganska stor risk om man låter ett (i och för sig teoretiskt korrekt men förenklat) resonemang om hur man uppnår inflationsmålet styra lönebildningsprocessen i en komplicerad och orolig värld. Oss verkar denna risk vara särskilt stor just för den svenska industrin, eftersom fördelarna med höglönescenariot är mindre tydliga för industrin, och särskilt så om (den osäkra) växelkurseffekten uteblir.

En annan intressant faktor är huruvida det blir lättare eller svårare att upprätthålla normeringen om industrins löneökning är hög eller låg. Det är sant att Kommunals hot att lämna LO-samordningen främst verkar handla om att undersköterskorna vill ha en högre löneökning relativt andra grupper och inte så mycket om absolut löneökning. Möjligen är det ändå plausibelt att krav för relativa lönejusteringar blir lättare att tillfredsställa om det samtidigt sker en högre generell (centralt avtalad) löneökning, eftersom alla löntagarnas önskemål åtminstone i någon grad handlar om absoluta löneökningar. Det är dock svårt för oss att bedöma om detta är fallet.

Vi vill dock generellt betona att löneyrkandena i hög grad ska beakta fördelarna med normeringen, med tanke på att kollapsen av normeringen skulle kunna vålla negativa effekter på sysselsättningen under många kommande avtalsrörelser också. Det skulle kunna innebära ett regimskifte som ger varaktigt svagare samordning, mindre samhälls-ekonomiskt ansvarstagande och därmed lägre sysselsättning.

Vi sammanfattar dessa argument i följande tabell:

Tabell 6.1

Scenario för industrins centralt avtalad ökning	Hur går detta till	Fördelarna	Nackdelarna
Hög löneökning	Hög löneökning för industrin och övriga avtalsområden. Grundläggande ekonomisk teori förutspår då högre prisökningstakt och därmed lägre realränta, förutsatt att Riksbanken inte stramar åt. Enligt teorin kan kronan också försvagas.	Snabbare återgång till inflationsmålet, möjligen bättre total-efterfrågan och lägre realränta i hela ekonomin. Detta förutsätter att priserna reagerar på löneökningen, Riksbanken inte stramar åt samt att den försvagande effekten på kronan besannas. Möjligen lättare att ackommodera krav för relativlönejusteringar utan att normeringen spricker?	Stor risk för att inflationen inte kommer upp till den nivå som enligt Riksbankens analys borde följa av högre löneökningar och Riksbankens löfte; klassiskt exempel på inflationsövertäckning och hög arbetslöshet; inte osannolikt med tanke på den internationella omgivningen som drar priserna nedåt och den allmänna osäkerheten. För industrin är denna risk särskilt påtaglig, eftersom växelkurseffekten är synnerligen osäker och industrin gagnas mindre av högre inhemska priser och högre inhemska efterfrågan, samtidigt som dess lönsamhet försvagas av högre arbetskostnader.
Låg löneökning	Låg löneökning ökar sannolikheten för Riksbanken inte når inflationsmålet och inflationstakten förblir låg. Riksbanken försöker då ytterligare stimulera ekonomin med lägre styrränta, kvantitativa lättnader eller valutainterventioner som försvagar kronan.	Möjligen bästa alternativ för svenska industrins produktion och sysselsättning, förutsatt att Riksbankens åtgärder får en effekt på kronan. Då främjas industrins konkurrenskraft samtidigt som arbetskostnaderna utvecklas måttligt.	Om industrimärket blir lågt, finns det en större risk att normeringen spricker, eftersom några grupperns krav om relativlönejusteringar kanske är svårare att tillfredsställa om märket är lågt?

Sammanfattningsvis vill vi alltså betona, att det kan finnas makroekonomiska fördelar med att låta löneökningstakten öka. Dessa är dock mindre gynnsamma för industrin än för den övriga inhemska ekonomin. Ett höglönesscenario innefattar en tydlig risk för industrin om inflationen trots allt förblir låg och växelkurseffekten uteblir, samtidigt som arbetskraftskostnaderna ökar raskt. Ett utfall med låga löneökningar kan gagna industrin om Riksbankens åtgärder i detta fall framgångsrikt försvagar kronan. Hur man än bedömer dessa alternativ är det väldigt viktigt att försöka hålla lönenormeringen i skick. När ett lågt och ett högt alternativ utvärderas, ska man alltså beakta hur dessa alternativ tillåter ett avtalsutfall som inte leder till att normeringen fallerar.

www.industriradet.se